

UNIVERZA V LJUBLJANI
EKONOMSKA FAKULTETA

DIPLOMSKO DELO

**TRŽNA TVEGANJA V BANČNIŠTVU IN POMEN SRS TER MSRP ZA
NJIHOVO SPREMLJANJE**

Ljubljana, maj 2004

TATJANA JANKOVIČ

IZJAVA

Študentka Tatjana Jankovič izjavljam, da sem avtorica tega diplomskega dela, ki sem ga napisala pod mentorstvom dr. Marka Košaka, in dovolim objavo svojega diplomskega dela na fakultetnih spletnih straneh.

V Ljubljani, dne _____

Podpis:

KAZALO

1	UVOD	1
2	DEFINICIJA IN VRSTE BANČNIH TVEGANJ	2
3	BASELSKI KAPITALSKI STANDARDI IN VKLJUČEVANJE TRŽNIH TVEGANJ	4
4	NAJMANJŠI ZNESEK KAPITALA BANK ZA POKRIVANJE BANČNIH TVEGANJ	6
4.1	KAPITALSKE ZAHTEVE ZA VALUTNO TVEGANJE PO STANDARDIZIRANEM PRISTOPU	9
4.2	KAPITALSKE ZAHTEVE ZA TRŽNA TVEGANJA PO STANDARDIZIRANEM PRISTOPU	9
4.2.1	<i>Kapitalske zahteve za pozicijsko tveganje</i>	9
4.2.2	<i>Kapitalske zahteve za tveganje neizpolnitve nasprotne stranke</i>	10
4.2.3	<i>Kapitalske zahteve za tveganje spremembe cen blaga</i>	12
4.2.4	<i>Kapitalske zahteve za tveganje v zvezi z opcijami</i>	12
4.2.5	<i>Kapitalske zahteve za tveganje preseganja velikih izpostavljenosti na podlagi postavk trgovanja</i>	14
4.3	UPORABA INTERNIH MODELOV ZA IZRAČUN KAPITALSKIH ZAHTEV ZA VALUTNO TVEGANJE IN TRŽNA TVEGANJA	15
5	IZVEDENI FINANČNI INSTRUMENTI	15
5.1	OSNOVE IZVEDENIH FINANČNIH INSTRUMENTOV	15
5.2	VALUTNO TVEGANJE	16
5.2.1	<i>Instrumenti, namenjeni zaščiti pred valutnim tveganjem</i>	17
5.3	OBRESTNO TVEGANJE	18
5.3.1	<i>Instrumenti, namenjeni zaščiti pred obrestnim tveganjem</i>	19
6	RAČUNOVODSTVO IZVEDENIH FINANČNIH INSTRUMENTOV	20
6.1	KRONOLOŠKI PREGLED RAZVOJA RAČUNOVODSKIH STANDARDOV IN RAČUNOVODSKIH REŠITEV ZA IZVEDENE FINANČNE INSTRUMENTE	20
6.2	RAČUNOVODSTVO IZVEDENIH FINANČNIH INSTRUMENTOV PO MEDNARODNIH RAČUNOVODSKIH STANDARDIH	22
6.2.1	<i>Računovodska praksa pred izdajo MRS 39</i>	22
6.2.2	<i>Definicija izvedenega finančnega instrumenta po MRS 39</i>	23
6.2.3	<i>Začetno pripoznavanje in vrednotenje izvedenih finančnih instrumentov</i>	24
6.2.4	<i>Poznejše vrednotenje izvedenih finančnih instrumentov</i>	25
6.2.5	<i>Računovodsko obračunavanje varovanja pred tveganjem</i>	25
6.2.6	<i>Razkrivanje informacij o izvedenih finančnih instrumentih</i>	27
6.2.7	<i>Priprava na uvedbo pravil, ki jih prinaša MRS 39</i>	28
6.3	RAČUNOVODSTVO IZVEDENIH FINANČNIH INSTRUMENTOV V SLOVENIJI	29
6.3.1	<i>Računovodstvo izvedenih finančnih instrumentov po obstoječih SRS</i>	29
6.3.2	<i>Razkrivanje drugih informacij o izvedenih finančnih instrumentih</i>	30
7	BASEL II IN RAZKRITJA PO MEDNARODNIH RAČUNOVODSKIH STANDARDIH	31
7.1	ZAHTEVANA RAZKRITJA IZ TRETJEGA STEBRA BASLA II IN NEKATERE KRITIČNE PRIPOMBE BANK	31
8	POMEMBNEJŠE UGOTOVITVE IZ MRS IN IZRAČUN KAPITALSKIH ZAHTEV	32
8.1	VPLIV NAČELA POŠTENE VREDNOSTI NA RAČUNOVODSKE IZKAZE EVROPSKIH BANK Z VIDIKA VPLIVA NA FINANČNO STABILNOST	34
8.2	VPLIV NA OBNAŠANJE BANK	35
9	PREHOD NA UPORABO MSRP IN POTREBNE SPREMEMBE DOMAČE ZAKONODAJE	37
10	SKLEP	39
	LITERATURA	41
	VIRI	43
	SLOVAR SLOVENSКИH PREVODOV TUJIH IZRAZOV	

1 UVOD

V zadnjih letih se banke v čedalje večjem obsegu ukvarjajo s posli trgovanja z vrednostnimi papirji in izvedenimi finančnimi instrumenti. Pri tem se izpostavljajo tržnemu tveganju, to je tveganju izgube v njihovih bilančnih in zunajbilančnih pozicijah zaradi neugodnih gibanj tržnih cen. Med tržna tveganja sodijo valutna tveganja, obrestna tveganja, likvidnostna tveganja ter tveganja kapitalskega trga (obveznice, delnice, kapitalski deleži ...).

Uvajanje novih storitev in instrumentov, mednje pa prav gotovo sodijo tudi izvedeni finančni instrumenti, je pomembno za rast in v zadnjem času vse bolj za preživetje bank v razvitih finančnih sistemih. Kljub hitremu razvoju izvedenih finančnih instrumentov pa na področju računovodskega obravnavanja skoraj še do pred kratkim niti v tujini ni bilo oblikovanih ustreznih računovodskih standardov, ki bi predpisovali enotna pravila pripoznavanja, vrednotenja in razkrivanja izvedenih finančnih instrumentov. To pomanjkljivost sta odpravila FAS 133 – Accounting for Derivative Instruments and Hedging Activities (Računovodstvo izvedenih finančnih instrumentov in aktivnosti za varovanje pred tveganji) in MRS 39 – Finančni instrumenti – pripoznavanje in merjenje (Financial instruments: Recognition and Measurement), ki obenem z uveljavitvijo novega računovodskega načela poštene vrednosti prinašata pomembne novosti tudi na področje izvedenih finančnih instrumentov.

Diplomsko delo je razdeljeno na osem vsebinskih sklopov: v **prvem** delu definiram tveganje in podam definicije tveganj v literaturi najpogosteje navedenih bančnih tveganj. V **drugem** delu predstavim trenutno veljavni Baselski kapitalski standard in dopolnitev kapitalskega dogovora z vključevanjem tržnih tveganj. V **tretjem** delu opredeljujem, kako se določa višina najmanjšega zneska kapitala, ko področje poslovnega bančništva sloni na zakonu o bančništvu (Uradni list RS, št. 7/99; v nadaljevanju: ZBan). V **četrtm** delu le na kratko povzemem izvedene finančne instrumente (valutne, obrestne). Pri vsaki vrsti tveganja opišem tudi instrumente, s katerimi se lahko pred danim tveganjem zaščitimo. Osrednji, **peti** del pa je namenjen računovodstvu izvedenih finančnih instrumentov. Ker v SRS to področje ni dovolj podrobno obravnavano, bom izhajala iz MRS 32 in MRS 39. Da se je v naših razmerah pri razlagi ustrežneje nasloniti na MRS, kot npr. na ameriški FAS – Financial Accounting Standards (Standardi finančnega računovodstva v ZDA), govori tudi dejstvo, da v Sloveniji obstaja že kar nekaj bank in podjetij, ki računovodske izkaze pripravljajo tudi v skladu z MRS. V nadaljevanju tega poglavja podajam mnenja računovodij o tem, kako je izvedene finančne instrumente moč računovodsko obravnavati v Sloveniji, tako da so v osnovi uporabljena načela, ki jih vsebujejo MRS, hkrati pa so upoštewane specifičnosti koncepta obstoječih SRS. Nadalje v **šestem** delu omenim tudi Basel II in razkritja po MRS. **Sedmi** del je namenjen pomembnejšim ugotovitvam iz MRS z vidika vpliva na izračun kapitalskih zahtev. V **osmem**, zadnjem delu povzemam glavne značilnosti prehoda na uporabo MSRP (mednarodnih standardov računovodskega poročanja) ter spremembe domače zakonodaje potrebne zaradi letošnjega vstopa Slovenije v EU.

2 DEFINICIJA IN VRSTE BANČNIH TVEGANJ

Tveganja nastajajo na vseh področjih bančnega poslovanja in zavzemajo najrazličnejše oblike. Tveganje je težko opredeliti, saj ima več razsežnosti. Ne banke ne regulatorji nimajo dogovorjene skupne definicije tveganja. Najširše sprejeta definicija je, da je tveganje nestanovitnost možnih rezultatov. Za banko to pomeni nestanovitnost prihodnjega dohodka in njegov vpliv na vrednost podjetja. Zelo pomembno je, da se zavedamo, da tveganje ni samo neugodna sprememba. Čeprav se banke omejujejo predvsem na neugodno tveganje (to je tisto, ki predstavlja neposredno nevarnost), ne smejo prezreti tudi možnih pozitivnih gibanj. Predstavljajte si, da banka proda svoj portfelj industrijskih posojil ravno takrat, ko je gospodarstvo prešlo v obdobje velike rasti (Ramšak, 1997, str. 6).

Pri vsakem poslovanju prihaja do tveganj, še posebej pri bančnem poslovanju, kajti tveganja nastajajo iz njegove temeljne funkcije, tj. posredovanja finančnih prihrankov od suficitnih ekonomskih subjektov k deficitnim ekonomskim subjektom. Pri tem prihaja do prevzemanja tveganj, saj so le-ta sestavni del bančnega poslovanja in se jim banke ne morejo izogniti, lahko pa jih z učinkovitim upravljanjem znižujejo oziroma obvladujejo z zagotavljanjem primerne velikosti kapitala. V ta namen pa morata tako banka kot tudi nadzorna institucija najprej opredeliti in izmeriti posamezne vrste tveganj, s katerimi se srečujeta pri svojem vsakodnevnem poslovanju. V nadaljevanju diplomskega dela bom na kratko predstavila različne vrste tveganj, s katerimi se danes spoprijemajo banke.

Pri tem je težavno to, da različni bančni teoretiki in tudi različne regulatorne oziroma nadzorne bančne institucije danes navajajo različne klasifikacije tveganj, s katerimi se banke soočajo. Vendar pa je res tudi to, da se definicije posameznih vrst tveganj med avtorji in regulatornimi institucijami ne razlikujejo po vsebini, temveč po delitvi tveganj na osnovne vrste in njihove podvrste. Tako npr. A. Saunders navaja devet glavnih vrst tveganj, ki nastajajo pri poslovanju bank, in sicer: tveganje spremembe obrestne mere, tržno tveganje, kreditno tveganje, zunajbilančno tveganje, tehnološko in operativno tveganje, tveganje spremembe deviznega tečaja, deželno tveganje, likvidnostno tveganje, solventnostno tveganje (Saunders, 2000, str. 103). I. Ribnikar pa med osnovne vrste bančnih tveganj uvršča le kreditno tveganje, tveganje spremembe obrestne mere, tveganje spremembe deviznega tečaja in tržno tveganje (Ribnikar, 1994, str. 44).

Z vidika najmanjšega zneska kapitala banke, tj. kapitala, potrebnega za pokrivanje vseh vrst tveganj, ki jim je banka izpostavljena pri poslovanju, z namenom zagotoviti solventnost banke oziroma preprečiti propad banke, je pri bančnih tveganjih smiselno (z vidika narave bančnih poslov) razlikovati tveganja, povezana s tradicionalnimi bančnimi posli (dajanje posojil in sprejemanje depozitov), in tveganja, povezana s posli trgovanja z vrednostnimi papirji in izvedenimi finančnimi instrumenti (Sušnik, 1998, str. 8).

Pri tradicionalnih bančnih poslih se kot glavna tveganja pojavljajo (Saunders, 2000, str. 103-114):

- tveganje spremembe obrestne mere, tj. tveganje, ko dospelosti sredstev in obveznosti finančnih posrednikov nista usklajeni; ločimo dve vrsti tveganja spremembe obrestne mere:
 - *tveganje refinanciranja* je tveganje, da bodo stroški ponovnega izposojanja višji od donosnosti naložb;
 - *tveganje reinvestiranja* pa je tveganje, da donosnost reinvestiranih naložb pade pod stroške obveznosti;
- tržno tveganje, tj. tveganje, ki se pojavlja pri trgovanju s sredstvi oziroma obveznostmi zaradi sprememb v obrestnih merah, deviznih tečajih in drugih cenah sredstev;
- kreditno tveganje, tj. tveganje, da pričakovani denarni tokovi, ki izhajajo iz posojil in vrednostnih papirjev v lasti finančnih posrednikov, ne bodo poplačani v celoti;
- zunajbilančno tveganje, tj. tveganje pri katerem so zunajbilančne postavke odvisna sredstva oziroma obveznosti, ki vplivajo na prihodnjo obliko bilance stanja finančnih posrednikov; kot take imajo direkten učinek na prihodnjo dobičkonosnost in solventnost finančnih posrednikov (Saunders, 2000, str. 261);
- tehnološko tveganje, tj. tveganje, ki nastopi, kadar tehnološke investicije ne ustvarijo pričakovanih prihrankov stroškov v prihrankih obsega in virih prihrankov skupne proizvodnje;
- operativno tveganje, tj. tveganje nepravilnega delovanja ali zloma obstoječih tehnologij ali pomožnih sistemov;
- tveganje spremembe deviznega tečaja, tj. tveganje, ki je povezano s spremembami deviznih tečajev; vpliva na vrednosti sredstev oziroma obveznosti finančnih posrednikov, lociranih v tujini;
- deželno tveganje, tj. tveganje, da bodo plačila tujih dolžnikov motena zaradi vpletanja tujih regulatornih organov;
- likvidnostno tveganje nastopi, kadar nenadne zahteve po plačilu obveznosti finančnih posrednikov v zelo kratkem času povzročijo potrebo po dodatnih denarnih sredstvih ali odprodaji premoženja, da bi se te zahteve upnikov poplačale (Saunders, 2000, str. 114);

- solventnostno tveganje, tj. tveganje zaradi nezmožnosti pokrivanja izgub, ki so nastale kot posledica vseh možnih vrst tveganj, z obstoječim oziroma razpoložljivim kapitalom bank – tveganje propada banke.

Tveganja, povezana s posli trgovanja z vrednostnimi papirji in izvedenimi finančnimi instrumenti, pa so t. i. tržna tveganja ali pozicijska tveganja, tj. tveganja izgube v bilančnih in zunajbilančnih pozicijah finančnih instrumentov zaradi gibanj tržnih cen (Sušnik, 1998, str. 8).

Med tržna tveganja sodijo (Amendment to the Capital Accord to incorporate market risks, 1996, str. 1):

- obrestno tveganje (*interest rate risk*);
- tveganje sprememb pozicij v lastniških vrednostnih papirjih (*equity position risk*);
- valutno tveganje (*foreign exchange risk*);
- blagovno tveganje (*commodity risk*);
- opcijsko tveganje (*option risk*).

3 BASELSKI KAPITALSKI STANDARDI IN VKLJUČEVANJE TRŽNIH TVEGANJ

Julija 1988 je Baselski odbor sprejel t. i. Baselski kapitalski sporazum oziroma Mednarodno usklajevanje merjenja kapitala in kapitalskih standardov¹, s katerim je določil sestavine kapitala, uteži za tehtanje sredstev, preračunske faktorje za preračun zunajbilančnih postavk v primerljive kreditne postavke ter minimalno kapitalsko razmerje (Borak, 1997, str. 3). V skladu s sporazumom naj bi bil kapital banke enak seštevku temeljnega kapitala in dodatnega kapitala, zmanjšanemu za odbitne postavke.

Temeljni kapital oziroma kapital 1. reda (Tier 1), sestavljen iz osnovnega kapitala in rezerv, je ključna sestavina bančnega kapitala in zaradi svojih lastnosti najboljša zaščita banke pred pojavom nesolventnosti; obsegal naj bi vsaj polovico celotnega bančnega kapitala. Dodatni kapital oziroma kapital 2. reda (Tier 2) pa je sestavljen iz revalorizacijskih rezerv, splošnih rezervacij za tveganja, hibridnih instrumentov ter podrejenega dolga z zapadlostjo najmanj petih let. Razmerje med kapitalom in tveganju prilagojeno aktivo je po tem dokumentu znašalo vsaj 8 %. Aktivne bilančne postavke in zunajbilančne postavke pa so bile razporejene v štiri kategorije glede na stopnjo kreditnega tveganja, in sicer je bila 0-odstotna utež za terjatve do bank iz držav OECD, 50-odstotna utež za naložbe, zavarovane s hipoteko, in 100-odstotna utež za terjatve do realnega sektorja ter do držav in njihovih bank, ki niso članice OECD (Mishkin, 2001, str. 285).

¹ International Convergence of Capital Measurement and Capital Standards (1988)

Opisani Baselski kapitalski sporazum je bil že konec leta 1992 ocenjen za neustreznega; pripisovali so mu naslednji dve glavni slabosti (Borak, 1995, str. 35):

- uporablja se le en sam sintetični kazalnik, tj. 8 %, ki je arbitrarno določen;
- vse tveganje pri bančnem poslovanju je zreducirano na kreditno tveganje.

Tako je januarja 1996 Baselski odbor objavil dokument Dopolnitev kapitalskega dogovora z vključevanjem tržnih tveganj², ta med tržna tveganja uvršča naslednja tveganja: obrestno tveganje (splošno in posebno), tveganje sprememb pozicij v lastniških vrednostnih papirjih (splošno in posebno), valutno tveganje, blagovno tveganje in opcijsko tveganje.

Po tem dodatku k Baselskemu kapitalskemu sporazumu se v kapital banke vključi še podrejeni dolg z zapadlostjo najmanj dveh let; ta predstavlja t. i. kapital 3. reda (Tier 3). Namen tega kapitala je zagotoviti del kapitalskih zahtev za tržna tveganja z naslednjimi omejitvami: celotno kreditno tveganje mora biti pokrito s kapitalom 1. reda in 2. reda, kapital 3. reda pa ne sme presegati kapitala 1. reda, namenjenega za pokrivanje tržnih tveganj, oziroma najmanj 28,5 % kapitalskih zahtev za tržna tveganja mora biti pokritih s kapitalom 1. reda. Minimalna kapitalska zahteva pa je enaka seštevku kapitalskih zahtev za kreditno tveganje (izračunanih po standardiziranem pristopu) in kapitalskih zahtev za tržna tveganja (izračunanih po standardiziranem pristopu ali po pristopu, temelječem na internih modelih bank). Tako dopolnjen Baselski kapitalski sporazum je pomenil od začetka leta 1998 obvezo za izračunavanje in izpolnjevanje kapitalskih zahtev za tržna tveganja za vse mednarodno aktivne banke.

Ker je v dobrih desetih letih, odkar je bil sprejet Baselski kapitalski sporazum, prišlo na finančnih trgih do velikih sprememb, kazalec ustreznosti, izračunan v skladu s staro metodologijo, ni več dober pokazatelj resnične tveganosti in posledično relativne kapitalske moči banke (Sušnik, 2000, str. 21). Tako se je Baselski odbor v juniju 1999 lotil načrtne spremembe svojih standardov za določitev kapitalskih ustreznosti bank iz leta 1988.

Baselski odbor je že v juniju 1999 izdal prvi predlog nove kapitalske sheme (New Basel Capital Accord) za merjenje kapitalske ustreznosti bank. Po obsežnih raziskavah in razpravah z bančno panogo, nadzorniki in regulatorji z vsega sveta je v začetku leta 2001 nastal osnutek novega kapitalskega sporazuma, iz katerega je že mogoče razbrati glavne novosti novega sporazuma. Novi sporazum o kapitalu bank, ki naj bi začel veljati konec leta 2006, želi izboljšati prožnost merjenja kapitala bank in uveljaviti večjo občutljivost kapitalskih zahtev na dejanska tveganja bančnega poslovanja. Zato je uvedel spremembe pri merjenju kapitalske zahteve za kreditno tveganje ter na novo uvedel merjenje zahteve tudi za operativna tveganja.

² Amendment to the Capital Accord to incorporate market risks (1996)

Spremenjena pravila skušajo čim bolj izenačiti zakonsko določeni tvegani (regulatorni³) kapital banke in ekonomski kapital oziroma dejansko tveganje, ki mu je finančni posrednik izpostavljen. Kapital znotraj posameznih bank in med bankami naj bi se prerazporedil glede na tveganost njihovega poslovanja. Nova pravila naj bi tako omogočila znižanje kapitalskih zahtev za banke, ki učinkovito obvladujejo svoja tveganja (Leyden, 2002, str. 4-5).

Stabilnost in varnost v današnjem dinamičnem in kompleksnem finančnem svetu se lahko doseže le s kombinacijo učinkovitega upravljanja tveganj banke, tržne discipline in nadzora. Novi sporazum tako namenja večji poudarek tudi nadzoru banke in menedžmentu, regulativnemu nadzoru in tržni disciplini ter s tem želi izboljšati varnost in stabilnost finančnega sistema, povečevati konkurenčne enakosti med bankami iz različnih držav, razviti bolj celostni pristop k merjenju tveganj in uporabnost novih kapitalskih pravil za banke po vsem svetu (The New Basel Capital Accord: an explanatory note, 2001, str.1).

4 NAJMANJŠI ZNESEK KAPITALA BANK ZA POKRIVANJE BANČNIH TVEGANJ

Obetajo se velike spremembe bančne regulative na področju kapitala in kapitalске ustreznosti. Čeprav se baselska shema omejuje na mednarodno aktivne banke, naj bi bila njena glavna načela uporabna za vse banke, ne glede na raven njihove kompleksnosti oz. sofisticiranosti. Tudi slovenske banke in Banka Slovenije kot njihov regulator in nadzornik bodo morale slediti spremembam, ki jih narekujejo najrazvitejše države sveta. Uvedba nove kapitalске sheme bo zahtevala veliko dela na regulativnem področju (spremembe in dopolnitev sedanjih sklepov), okrepila pa se bo tudi pomembnost subjektivne nadzorne presoje, ki jo udejanjajo naši inšpektorji v bankah. Nove odgovornosti in pristojnosti, ki jih bomo dobili na podlagi spremenjene kapitalске ureditve, bodo nedvomno zahtevale nadaljnjo kadrovsko in predvsem strokovno krepitev nadzora (Sušnik, 2000, str. 10).

Z vidika kapitalске ustreznosti in s tem kapitalskih zahtev za pokrivanje tveganj, ki jim je banka izpostavljena pri poslovanju, je Banka Slovenije do danes izdala oziroma sprejela kar tri sklepe. Prvega je izdala leta 1999, tj. sklep o izračunu kapitala, kapitalskih zahtev in kapitalске ustreznosti bank in hranilnic (Uradni list RS, št. 32/99, 122/00). V njem je predpisala le podrobnejši način izračuna kapitala in minimalnih kapitalskih zahtev za kreditna in valutna tveganja. Po tem sklepu je bilo ugotavljanje potrebnega kapitala za pokrivanje valutnih tveganj uvedeno s 30. 6. 2000 (Poročilo o nadzoru bančnega poslovanja v letu 1999 in prvi polovici leta 2000, 2000, str. 62). Kot možen način merjenja izpostavljenosti banke do kreditnega tveganja je Banka Slovenije v omenjenem sklepu predpisala uporabo standardiziranega pristopa, za merjenje izpostavljenosti banke do valutnega tveganja pa je

³ Regulatorni kapital je kapital, primeren za pokrivanje regulatornih kapitalskih zahtev, izračunan v skladu z regulatornimi pravili in omejitvami.

poleg standardiziranega pristopa v sklepu ponudila tudi alternativno možnost merjenja valutnega tveganja, tj. merjenje na podlagi internih modelov bank, katerih uporaba je za namen izračuna kapitalskih zahtev za valutno tveganje dovoljena le ob predhodni odobritvi Banke Slovenije. Naslednji sklep na področju kapitalske ustreznosti in s tem kapitalskih zahtev za pokrivanje tveganj, ki jim je banka izpostavljena pri poslovanju, je Banka Slovenije izdala marca 2001, tj. sklep o kapitalski ustreznosti bank in hranilnic (Uradni list RS, št. 16/01, 82/01, 103/01), ki je nadomestil sklep iz leta 1999. V starem sklepu so bile definirane samo kapitalske zahteve za kreditno in valutno tveganje, sklep iz marca 2001 pa je že določal kapitalske zahteve tudi za tržna tveganja, katerih izračun in njihovo izpolnjevanje sta bila v omenjenem sklepu odložena na datum 30. 6. 2002. Z vključitvijo kapitalskih zahtev, tudi za tržna tveganja, je slovenska bonitetna bančna regulativa z vidika *25 baselskih temeljnih načel za učinkovit bančni nadzor* izpolnila do tedaj še ne v celoti izpolnjeni dve izmed 10 baselskih temeljnih načel na področju regulative in zahtev za varno in skrbno poslovanje bank, tj. 6. in 12. načelo⁴ (Žajdela, 1999, str. 21). Sklep iz marca 2001 pa je bil razveljavljen že v naslednjem letu po sprejetju. Banka Slovenije je v marcu 2002 izdala nov sklep o kapitalski ustreznosti bank in hranilnic (Uradni list RS, št. 24/02), saj je bilo treba določbe razveljavljenega sklepa spremeniti iz več razlogov, med katerimi naj omenim predvsem naslednje:

- spremembe zakona o bančništvu dajejo Banki Slovenije diskrecijsko pravico za individualno določanje višjega količnika kapitalske ustreznosti od minimalno zahtevanega, tj. 8 %, vendar le-ta ne sme biti višji od 12 % (ZBan, Uradni list RS, št. 7/99, 59/01, 3. odstavek 69. člena);
- zaradi uskladitve z direktivo CAD II (98/31/EEC) so v nov sklep dodana tri nova poglavja, in sicer so to: poglavje o uporabi internih modelov za izračun kapitalskih zahtev za valutno in tržna tveganja, poglavje o ugotavljanju kapitalskih zahtev na konsolidirani osnovi za banke, ki so dolžne izračunavati in izpolnjevati kapitalske zahteve za tržna tveganja, in posebno poglavje, namenjeno obravnavanju opcij;
- odloženo je izvajanje tistega dela oziroma tistih določil sklepa, ki se nanašajo na tržna tveganja, in sicer predvidoma do datuma 31. 12. 2002.

Danes je višina najmanjšega zneska kapitala bank, ki je potreben za pokrivanje tveganj, ki jim je banka izpostavljena pri svojem poslovanju, določena s sklepom o kapitalski ustreznosti bank in hranilnic (Uradni list RS, št. 24/02).

⁴ 6. načelo se glasi (Borak, 1998, str. 6): »Bančni nadzorniki morajo bankam predpisati smotrne minimalne kapitalske zahteve. Količinsko morajo zahteve odsevati tveganja, ki jih banke prevzemajo, vsebinsko pa določati sestavine kapitala, ki so primerne za kritje bančnih izgub. Vsaj za banke, ki opravljajo mednarodne bančne posle, kapitalske zahteve ne smejo biti nižje, kot jih določa Baselski kapitalski dogovor z dodatki.« Vsebina 12. načela pa je taka (Borak, 1998, str. 7): »Bančni nadzorniki morajo preverjati, če imajo banke potrebno ureditev za točno merjenje, spremljanje in zadostno kontrolo tržnih tveganj; nadzorniki naj bodo pooblaščen, da lahko, če je potrebno, bankam za tržna tveganja predpišejo posebne limite in/ali posebne kapitalske zahteve.«

Po tem sklepu mora kapital banke vedno dosegati najmanj znesek, ki je enak vsoti kapitalskih zahtev za prekoračena stanja udeležbe v kapitalu nefinančnih organizacij ter kapitalskih zahtev za kreditno in druga tveganja. Kot druga tveganja se po tem sklepu štejejo valutno tveganje in tržna tveganja; ta zajemajo:

- pozicijsko tveganje (posebno in splošno tveganje spremembe cen finančnih instrumentov):
 - pozicijsko tveganje v zvezi z dolžniškimi finančnimi instrumenti;
 - pozicijsko tveganje v zvezi z lastniškimi finančnimi instrumenti;
- tveganje neizpolnitve nasprotne stranke;
- tveganje spremembe cen blaga;
- tveganje preseganja velikih izpostavljenosti na podlagi trgovanja.

Tako morajo banke v Sloveniji od 31. 12. 2002 na podlagi veljavnega sklepa izračunavati in izpolnjevati kapitalске zahteve za kreditno tveganje iz naslova bančnih postavk, za valutno tveganje⁵ iz naslova bančnih postavk in postavk trgovanja ter za tržna tveganja iz naslova postavk trgovanja; to posledično pomeni, da morajo ločevati bančno knjigo in tržno knjigo oziroma bančne postavke od postavk trgovanja, tj. dolgih in kratkih pozicij v finančnih instrumentih, pridobljenih za namen trgovanja ali varovanja pred tržnimi tveganji. Treba je še dodati, da so posamezne banke oproščene izračunavanja in izpolnjevanja kapitalskih zahtev za tržna tveganja, če sta izpolnjena hkrati naslednja dva pogoja:

- posli trgovanja⁶ banke ne presegajo 5 % in nikoli 6 % njenega celotnega poslovanja;
- skupna pozicija iz postavk trgovanja običajno ne presega 15 mio. EUR in nikoli 20 mio. EUR.

V tem primeru mora banka izračunavati in izpolnjevati kapitalsko zahtevo za kreditno tveganje ne samo iz naslova bančnih postavk, temveč tudi iz naslova postavk trgovanja.

Če povzamem: višina najmanjšega zneska kapitala, ki je potreben za pokrivanje tveganj, ki jim je banka izpostavljena pri svojem poslovanju, je določena z višino kapitalskih zahtev za kreditno tveganje, valutno tveganje in tržna tveganja, ki jih je banka dolžna izračunavati in izpolnjevati.

Banke lahko z dodatnim kapitalom II, tj. s kratkoročnim podrejenim dolgom, pokrivajo le kapitalске zahteve za tržna tveganja, in sicer ob upoštevanju naslednjih omejitev iz sklepa (Uradni list RS, št. 24/02):

⁵ Izpolnjevanja kapitalskih zahtev za valutno tveganje so oproščene banke, katerih skupna neto pozicija v tuji valuti ne dosega 2 % kapitala banke (Sklep o kapitalski ustreznosti bank in hranilnic, Uradni list RS, št. 24/02, 9. točka).

⁶ Pri izračunu deleža, ki ga posli trgovanja predstavljajo v celotnem poslovanju banke, celotno poslovanje pomeni vsoto bilančnega in tveganega zunajbilančnega poslovanja.

- dodatni kapital I in II se upošteva le do višine temeljnega kapitala, kar posledično pomeni, da mora biti polovico skupne kapitalske zahteve za tveganja pokrite s temeljnim kapitalom;
- dodatni kapital II je primeren le za pokrivanje kapitalskih zahtev za tržna tveganja, in to največ v višini 71,4 % izračunane kapitalske zahteve za tržna tveganja oziroma mora biti najmanj 28,6 % te kapitalske zahteve pokritih s temeljnim kapitalom, poleg tega pa ta znesek ne sme presegati 250 % prostega temeljnega kapitala, tj. dela razpoložljivega temeljnega kapitala, ki ni bil uporabljen za pokritje kapitalskih zahtev za kreditno in valutno tveganje.

V nadaljevanju tega odseka diplomskega dela bom opredelila kapitalske zahteve za valutno in tržno tveganje. Po veljavnem sklepu je in bo tudi v prihodnje možno kapitalsko zahtevo za kreditno tveganje izračunavati le na podlagi standardiziranega pristopa, kapitalske zahteve za ostala tveganja pa bo mogoče izračunavati tudi z uporabo internih modelov bank.

4.1 KAPITALSKE ZAhteVE ZA VALUTNO TVEGANJE PO STANDARDIZIRANEM PRISTOPU

Banke morajo v Sloveniji že od 30. 6. 2000 na podlagi sklepa o izračunu kapitala, kapitalskih zahtev in kapitalske ustreznosti bank in hranilnic (Uradni list RS, št. 32/99) izračunavati in izpolnjevati kapitalsko zahtevo za valutno tveganje. Takrat je bila določena v višini 8 % skupne neto pozicije v tuji valuti, danes pa lahko Banka Slovenije na podlagi 3. odstavka 69. člena zakona (ZBan, Uradni list RS, št. 59/01) določi za posamezno banko tudi višji odstotek oziroma količnik kapitalske ustreznosti od minimalnega, tj. 8 %, ki pa ne sme presegati 12 %. Pri tem je treba dodati, da so bile oziroma so še vedno oproščene za izpolnjevanje kapitalske zahteve za valutno tveganje banke, katerih skupna neto pozicija v tuji valuti ne dosega 2 % kapitala banke.

Skupna neto pozicija v tuji valuti se izračuna tako, da se najprej izračuna neto odprta pozicija (razlika med aktivnimi in pasivnimi postavkami) za vsako posamezno valuto, in sicer ločeno za postavke, ki se glasijo na tujo valuto, in ločeno za postavke v SIT z valutno klavzulo v isti tuji valuti.

4.2 KAPITALSKE ZAhteVE ZA TRŽNA TVEGANJA PO STANDARDIZIRANEM PRISTOPU

4.2.1 Kapitalske zahteve za pozicijsko tveganje

Banke morajo v skladu s sklepom o kapitalski ustreznosti bank in hranilnic (Uradni list RS, št. 24/02) v Sloveniji v okviru kapitalskih zahtev za tržna tveganja izračunavati in izpolnjevati

kapitalske zahteve za pozicijsko tveganje, ki predstavlja spremembe cen klasičnih finančnih instrumentov in iz njih izvedenih finančnih instrumentov; te v grobem delimo na dolžniške in lastniške finančne instrumente.

Že iz imena v tem odseku obravnavane vrste tržnega tveganja lahko sklepamo, da morajo banke za izračun kapitalskih zahtev za to vrsto tržnega tveganja najprej ugotoviti neto pozicije⁷ v vseh finančnih instrumentih, ki sestavljajo njihov trgovalni portfelj oziroma ki jih vključujejo med svoje postavke poslovanja. Pozicije v izvedenih finančnih instrumentih pa morajo za ta namen razstaviti na pozicije v osnovnih finančnih instrumentih oziroma jih obravnavajo kot kombinacije hipotetičnih dolgih in kratkih pozicij.

Izračun kapitalske zahteve za pozicijsko tveganje pa v osnovi temelji na njegovi razdelitvi na posebno in splošno tveganje spremembe cene finančnega instrumenta oziroma pri izvedenem finančnem instrumentu na posebno in splošno tveganje spremembe cene osnovnega instrumenta, na katerega se izvedeni finančni instrument nanaša. Prvo, to je posebno tveganje, je tveganje spremembe cene finančnega instrumenta zaradi dejavnikov v zvezi z njegovim izdajateljem ali - pri izvedenem finančnem instrumentu - z izdajateljem osnovnega instrumenta. Splošno tveganje pa je tveganje spremembe cene finančnega instrumenta zaradi spremembe ravni obrestnih mer, kadar gre za dolžniški finančni instrument, oziroma zaradi cenovnih gibanj na kapitalskem trgu, kadar gre za lastniški finančni instrument.

Iz povedanega je razvidno, da na spremembo cen različnih vrst finančnih instrumentov, tj. dolžniških in lastniških finančnih instrumentov, vplivajo različni dejavniki (poleg posebnih značilnosti samih izdajateljev finančnega instrumenta oziroma osnovnega instrumenta pri izvedenih finančnih instrumentih): na prve vplivajo spremembe obrestnih mer, na druge pa gibanja na kapitalskem trgu; posledica tega je, da se način izračuna kapitalske zahteve za pozicijsko tveganje razlikuje po posamezni vrsti finančnega instrumenta.

4.2.2 Kapitalske zahteve za tveganje neizpolnitve nasprotne stranke

Tveganje neizpolnitve nasprotne stranke nastopi pri postavkah trgovanja, pri poslih, ki še niso dokončno poravnani, ter se nanaša na nasprotno stranko v poslu, in ne na samega izdajatelja vrednostnega papirja, ki je predmet posla. To tveganje se deli na dve komponenti, in sicer na tveganje poravnave in tveganje nasprotne stranke. Tveganje poravnave nastopi, ko nasprotna stranka v poslu zamuja s poravnavo, tveganje nasprotne stranke pa obstaja pri vseh poslih, ki še niso dokončno poravnani. Tako se kapitalska zahteva za tveganje neizpolnitve nasprotne

⁷ Neto pozicija za posamezni finančni instrument se izračuna kot razlika med dolgimi (imetniškimi, nakupnimi) in kratkimi (dolgovanimi, prodajnimi) pozicijami trgovanja, ki se nanašajo na ta instrument. Pobotanje med kratkimi in dolgimi pozicijami v nekem finančnem instrumentu je mogoče le ob izpolnjevanju vseh naslednjih zahtev: isti izdajatelj, ista valuta, enak kupon, enaka zapadlost ter enakovredni položaj ob stečaju.

stranke izračuna kot vsota kapitalske zahteve za tveganje nasprotne stranke in/ali kapitalske zahteve za tveganje poravnave⁸.

Kapitalsko zahtevo za tveganje poravnave mora banka ugotavljati oziroma izračunavati pri tistih poslih, pri katerih nasprotna stranka zamuja s poravnavo 5 delovnih dni ali več. Za ta namen je treba izračunati razliko v ceni vrednostnega papirja ali blaga, ki je nastala v času zamude in je v škodo banki oziroma pomeni za banko izgubo; to v bistvu pomeni :

- ob nakupu vrednostnega papirja oziroma blaga je tržna cena večja od dogovorjene pogodbene cene oziroma
- ob prodaji vrednostnega papirja oziroma blaga je trenutna tržna cena manjša od dogovorjene pogodbene cene.

Kapitalsko zahtevo za tveganje poravnave nato izračunamo tako, da ugotovljeno razliko v ceni pomnožimo z ustreznim faktorjem oziroma z določenim odstotkom od dogovorjene poravnalne cene, vendar le ob predhodni odobritvi Banke Slovenije (glej tabelo 1, str. 11).

Tabela 1: Faktorji za izračun kapitalske zahteve za tveganje poravnave

Zamuda (štev. delovnih dni po dogovorjenem dnevu poravnave)	Stolpec A (% razlike v ceni)	Stolpec B (% dogovorjene poravnalne cene)
manj kot 5 dni	0 %	0 %
od 5 do 15 dni	8 %	0,5 %
od 16 do 30 dni	50 %	4,0 %
od 31 do 45 dni	75 %	9,0 %
več kot 45 dni	100 %	100 od razlike v ceni

Vir: Sklep o kapitalski ustreznosti bank in hranilnic (Uradni list RS, št. 24/02, tabela F).

Tveganje nasprotne stranke obstaja pri vseh tistih poslih, ki še niso zapadli v dokončno poravnavo oziroma še niso poravnani. Vzrok tega tveganja je npr. časovna neusklajenost plačila in izročitve vrednostnega papirja oziroma blaga, ki je predmet posla. Kapitalska zahteva za tveganje nasprotne stranke je v tem primeru enaka 8 % vrednosti terjatve banke iz naslova plačila oziroma izročitve vrednostnih papirjev ali blaga, tehtane s stopnjo kreditnega tveganja, ki ustreza nasprotni stranki v poslu.

⁸ Kapitalska zahteva za tveganje neizpolnitve nasprotne stranke je enaka višini kapitalske zahteve za tveganje nasprotne stranke takrat, kadar nasprotna stranka zamuja s poravnavo manj kot 5 delovnih dni, saj je v tem primeru faktor za izračun kapitalske zahteve za tveganje poravnave enak 0 % (glej tabelo 1 str. 11) oziroma, ko razlika v ceni, tj. razlika med dogovorjeno ceno poravnave in trenutno tržno ceno vrednostnega papirja oziroma blaga, ki je nastopila v času zamude, ne pomeni izgube za banko.

4.2.3 Kapitalske zahteve za tveganje spremembe cen blaga

Banke morajo v skladu s sklepom o kapitalski ustreznosti bank in hranilnic (Uradni list RS, št. 24/02) v Sloveniji v okviru kapitalskih zahtev za tržno tveganje izračunavati in izpolnjevati kapitalske zahteve za tveganje sprememb cen blaga, in to ne le za postavke trgovanja, temveč tudi za bančne postavke. Kapitalska zahteva za tveganje spremembe cen blaga (za posamezno vrsto blaga) se izračuna kot vsota:

- 15 % neto pozicije v določenem blagu⁹, pomnožene s tržno ceno blaga na dan poročanja, in
- 3 % bruto pozicije v določenem blagu¹⁰, pomnožene s tržno ceno blaga na dan poročanja.

Blago po tem sklepu zajema predvsem:

- dragocene kovine, kmetijske pridelke, minerale ipd.;
- izvedene in druge finančne instrumente, ki se nanašajo na blago.

Seštevek vseh kapitalskih zahtev za tveganje spremembe cen posamezne vrste blaga predstavlja skupno kapitalsko zahtevo za tveganja spremembe cen blaga.

4.2.4 Kapitalske zahteve za tveganje v zvezi z opcijami

Zaradi velike raznovrstnosti poslovanja z opcijami in težavnega merjenja njihovega cenovnega tveganja, pa seveda tudi zaradi uskladitve z zahtevami direktiv Evropske unije (v nadaljevanju EU) je Banka Slovenije v sklepu o kapitalski ustreznosti bank in hranilnic (Uradni list RS, št. 24/02) namenila opcijam oziroma izračunu kapitalskih zahtev za tveganje v zvezi z opcijami kar celotno X. poglavje, v skladu s katerim lahko banke v Sloveniji za izračun kapitalske zahteve za tveganje v zvezi z opcijami uporabljajo dva pristopa, in sicer ob določenih pogojih:

- enostavni pristop lahko uporablja le tista banka, ki opcije izključno kupuje;
- pristop delta-plus pa so dolžne uporabljati vse banke, ki opcije tudi izdajajo.

⁹ Neto pozicija v določenem blagu je enaka absolutni vrednosti razlike med dolgimi in kratkimi pozicijami v določenem blagu, izraženih v enotah standardnih mer.

¹⁰ Bruto pozicija v določenem blagu je enaka vsoti absolutnih vrednosti dolgih in kratkih pozicij v tem blagu, izraženih v enotah standardnih mer.

Enostavni pristop¹¹ se za izračun kapitalskih zahtev za opcije lahko uporablja v dveh primerih:

- za kupljene nakupne ali prodajne opcije na vrednostne papirje ali tujo valuto; v tem primeru se kapitalska zahteva za opcije izračuna kot manjša izmed:
 - vsote kapitalskih zahtev za posebno in splošno pozicijsko tveganje in/ali valutno tveganje osnovnega instrumenta, na katerega se opcija nanaša;
 - tržne vrednosti opcije.

- za kombinacijo pozicij v vrednostnih papirjih ali tuji valuti ter kupljenih opcij za varovanje teh pozicij¹²; v tem primeru je kapitalska zahteva za opcijo enaka razliki med:
 - vsoto kapitalskih zahtev za posebno in splošno pozicijsko tveganje in/ali valutno tveganje osnovnega instrumenta, na katerega se opcija nanaša, in
 - zneskom, v višini katerega se opcija splača izvršiti.

Pri pristopu delta-plus za izračun kapitalskih zahtev za tveganja v zvezi z opcijami pa je treba najprej tako pri ostalih izvedenih finančnih instrumentih pozicije v opcijah razstaviti na pozicije v osnovnih finančnih instrumentih oziroma se obravnavajo kot kombinacije hipotetičnih dolgih in kratkih pozicij, vendar s to razliko, da je pri opcijah treba dobljene hipotetične pozicije pomnožiti oziroma tehtati z ustrežno delto¹³ (delta vrednost pozicije). Poleg tega pa je treba vedeti, da dolga (kratka) pozicija v nakupni opciji pomeni dolgo (kratko) pozicijo v osnovnem finančnem instrumentu, na katerega se opcija nanaša, tehtano z delto opcije; medtem ko dolga (kratka) pozicija v prodajni opciji pomeni ravno obratno, torej pomeni dolgo (kratko) pozicijo v osnovnem finančnem instrumentu, na katerega se opcija nanaša, tehtano z delto opcije.

Poleg kapitalskih zahtev za delta tveganje, tj. kapitalskih zahtev za pozicijsko in/ali valutno tveganje v višini delta vrednosti pozicij v osnovnih finančnih instrumentih, na katere se opcije nanašajo, je pri opcijah treba upoštevati tudi druga opsijska tveganja, npr. gama¹⁴ in vega¹⁵ tveganje.

¹¹ V primeru uporabe enostavnega pristopa, se izračunava kapitalska zahteva samo za opcijo, kapitalskih zahtev za pozicijsko in/ali valutno tveganje za pozicije v osnovnih instrumentih, na katere se opcija nanaša, pa ni potrebno izračunavati, kot je to potrebno pri delta-plus pristopu.

¹² Obstajata dve možni kombinaciji varovanja pozicij v vrednostnih papirjih ali tuji valuti s pomočjo opcij:

- v primeru, ko ima banka kratko pozicijo v nekem vrednostnem papirju ali tuji valuti, potem zaščito te pozicije uporabi dolgo pozicijo v nakupni opciji na varovani vrednostni papir ali tujo valuto;
- v primeru, ko ima banka dolgo pozicijo v nekem vrednostnem papirju ali tuji valuti, potem zaščito te pozicije uporabi dolgo pozicijo v prodajni opciji na varovani vrednostni papir ali tujo valuto.

¹³ Delta predstavlja spremembo vrednosti opcije, če se vrednost osnovnega instrumenta, na katerega se opcija nanaša, spremeni za eno enoto. V primeru nakupne (prodajne) opcije, je delta opcije vedno pozitivna (negativna), saj vrednost opcije naraste (pade), če cena osnovnega instrumenta naraste (Primeri izračunov kapitalskih zahtev za tržna tveganja, 2002).

¹⁴ Gama meri stopnjo sprememb koeficienta delte.

¹⁵ Vega meri občutljivost vrednosti opcije na tržne spremembe.

4.2.5 Kapitalske zahteve za tveganje preseganja velikih izpostavljenosti na podlagi postavk trgovanja

Banka, ki je v skladu s sklepom o kapitalski ustreznosti bank in hranilnic (Uradni list RS, št. 24/02) v Sloveniji od 31. 12. 2002 dolžna izpolnjevati kapitalske zahteve za tržna tveganja, mora ugotavljati svojo skupno izpostavljenost do posamezne osebe ter preverjati izpolnjevanje omejitev iz veljavnega sklepa o veliki izpostavljenosti bank in hranilnic (Uradni list RS, št. 24/02)¹⁶, pri čemer njeno skupno izpostavljenost do posamezne osebe predstavlja ne le izpostavljenost do te osebe iz bančnih postavk, pač pa tudi izpostavljenost do iste osebe iz postavk trgovanja. Pri tem naj dodam, da mora banka ugotavljati izpostavljenost do posamezne osebe ločeno za bančne postavke in postavke trgovanja; prvo, tj. izpostavljenost do posamezne osebe iz bančnih postavk, izračuna v skladu s sklepom o veliki izpostavljenosti bank in hranilnic (Uradni list RS, št. 24/02), izpostavljenost do posamezne osebe iz postavk trgovanja pa izračuna v skladu s 33. točko sklepa o kapitalski ustreznosti bank in hranilnic (Uradni list RS, št. 24/02), ki jo definira kot vsoto presežka dolgih pozicij nad kratkimi pozicijami v vseh finančnih instrumentih, izdanih od posamezne osebe, presežka dolgih pozicij nad kratkimi pozicijami v istem blagu, kupljenem ali prodanem od iste posamezne osebe, ter izpostavljenosti zaradi tveganja neizpolnitve nasprotne stranke iz pogodb z isto posamezno osebo (v višini zneska pred množenjem s stopnjo kreditnega tveganja, ki pripada tej v poslu nasprotni osebi).

Kot sem na začetku tega odseka diplomskega dela omenila, skupna izpostavljenost do posamezne osebe ne sme presežati omejitev iz sklepa o veliki izpostavljenosti (Uradni list RS, št. 24/02), vendar ker lahko banka, ki je dolžna izpolnjevati kapitalske zahteve za tržna tveganja, v izračun kapitala banke vključi tudi uporabljeni ustrezni dodatni kapital II, lahko omejitve iz navedenega sklepa presega, vendar le ob pogoju, da presežna izpostavljenost do posamezne osebe izvira izključno iz postavk trgovanja. V tem primeru je banka dolžna poleg vseh ostalih kapitalskih zahtev za tržna tveganja dodatno izpolnjevati še kapitalsko zahtevo za tveganje preseganja velikih izpostavljenosti na podlagi trgovanja. Ta kapitalska zahteva se izračunava na podlagi pozicij ter izpostavljenosti (tj. pozicij v finančnih instrumentih in blagu ter izpostavljenosti zaradi tveganja neizpolnitve nasprotne stranke) iz postavk trgovanja in izpostavljenosti iz bančnih postavk (tj. izpostavljenosti kreditnemu in valutnemu tveganju) do tiste osebe, katere vsota kapitalskih zahtev za posebno pozicijsko tveganje in za tveganje neizpolnitve nasprotne stranke bo najvišja.

¹⁶ Omejitve iz navedenega sklepa se nanašajo na izpostavljenost posamezne banke pri njenem poslovanju zgolj na podlagi bančnih postavk, pri čemer se za kapital banke upošteva seštevek temeljnega kapitala in le dodatnega kapitala I, zmanjšan za odbitne postavke, in sicer so omejitve sledeče (Ur. l. RS, št. 24/02):

- izpostavljenost banke do posamezne osebe iz bančnih postavk ne sme presežati višine 25 % kapitala banke;
- izpostavljenost banke do odvisne osebe, obvladujoče osebe, sestrskih oseb iz bančnih postavk ne sme presežati višine 20 % kapitala banke;
- vsota vseh velikih izpostavljenosti banke, tj. vsota vseh izpostavljenosti banke do posameznih oseb, katerih vrednost dosega ali presega 10 % kapitala banke, ne sme presežati 800 % višine kapitala banke.

4.3 UPORABA INTERNIH MODELOV ZA IZRAČUN KAPITALSKIH ZAHTEV ZA VALUTNO TVEGANJE IN TRŽNA TVEGANJA

Možnost uporabe internih modelov za namen določanja kapitalskih zahtev ob predhodni pridobitvi soglasja s strani Banke Slovenije je bila bankam za zdaj dana samo za področje valutnih tveganj. Z zdaj veljavnim sklepom o kapitalski ustreznosti bank in hranilnic (Uradni list RS, št. 24/02) pa lahko banke na podlagi pridobitve soglasja s strani Banke Slovenije uporabljajo interne modele tudi za izračun kapitalskih zahtev za nekatera tržna tveganja, in sicer za splošno pozicijsko tveganje in za tveganje spremembe cen blaga. Poleg načina določanja kapitalskih zahtev za tržna tveganja na podlagi internih modelov so v sklepu predpisana tudi številna merila, ki morajo biti izpolnjena za formalno odobritev internih modelov s strani nadzornikov.

5 IZVEDENI FINANČNI INSTRUMENTI

5.1 OSNOVE IZVEDENIH FINANČNIH INSTRUMENTOV

Izvedeni finančni instrument (derivativ) je finančni instrument oziroma oblika, katere vrednost je povezana z osnovnim instrumentom oziroma obliko (underlying asset), na katero je napisana, izstavljena, izdana.

Tako je vrednost opcije (vrsta izvedenega finančnega instrumenta) na določeno delnico tesno povezana z vrednostjo te delnice, opcija na devizno oziroma določeno valuto z vrednostjo te devize oziroma valute itd. (Hull, 2000, str. 1).

Trgovanje z izvedenimi finančnimi instrumenti je pogojeno s spremembami cen osnovnega instrumenta. V primeru absolutne nespremenljivosti promptne¹⁷ cene ni prostora za izvedene finančne instrumente. Obstajati mora torej dovolj velik in likviden prompten trg z osnovnim instrumentom, da bi bilo moč z njim tudi terminsko poslovati. Trgovanje z izvedenimi finančnimi instrumenti (drugi slovenski izraz zanje je tudi derivativi) je danes ena izmed vodilnih dejavnosti v finančnem svetu (Doles, 1999, str. 1).

Poznamo izvedene finančne instrumente prve generacije (finančne terminske pogodbe, terminske posle, opcije, zamenjave), pri katerih je osnova dogajanje, to je cena, na promptnem trgu, ter izvedene finančne instrumente druge generacije, pri katerih so osnova izvedeni finančni instrumenti prve generacije (opcije na finančne terminske pogodbe). Poleg tega nastajajo novi – morda finančni instrumenti naslednjih generacij. Ti instrumenti se označujejo kot hibridni, eksotični, strukturirani (Ribnikar, 1996, str. 53).

¹⁷ S promptnimi cenami mislim na tekoče tržne cene.

Izvedeni instrumenti omogočajo prenos tveganj na stranke, ki so bolj pripravljene sprejeti ta tveganja in/ali imajo boljšo možnost za njihovo upravljanje. Njihov primarni namen torej ni posojanje ali izposojanje sredstev, pač pa prenos cenovnih tveganj, povezanih z nihanjem, v vrednosti čistega premoženja (Anko, 1997, str. 4).

Udeležence trga izvedenih finančnih instrumentov delimo glede na njihov namen v tri večje skupine, zadostno število le-teh v vseh treh skupinah pa je nujno za učinkovito delovanje trga (Mramor et al.; 2000, str. 75-76):

- zaščitniki, ki iščejo zaščito (hedge) pred tveganjem spremembe cene osnovnega instrumenta v prihodnosti;
- špekulanti, ki od zaščitnikov prevzemajo tveganje spremembe cene osnovnega instrumenta v prihodnosti v skladu s svojimi predvidevanji o gibanju cene osnovnega instrumenta v prihodnosti;
- arbitražniki, ki iščejo možnosti realizacije netveganega dobička zaradi cenovnega neskladja med termnsko in osnovno ceno instrumenta.

5.2 VALUTNO TVEGANJE

Valutno tveganje (izpostavljenost) je definirano kot možnost spremembe vrednosti premoženja, ki izhaja iz gibanja deviznega tečaja (Doles, 2000, str. 176).

Pojavi se v tistem delu poslovanja, ki je posredno ali neposredno povezan s tujimi plačilnimi sredstvi. Nastane zaradi valutne neusklajenosti terjatev in obveznosti, povzroči pa ga sprememba valutnih tečajev.

Izpostavljenost valutnemu tveganju se pri poslovanju banke in podjetja kaže kot vpliv nihanja deviznih tečajev na dobiček, denarni tok in tržno vrednost podjetja (Doles, 1999, str. 8).

Pri ugotavljanju izpostavljenosti in pri upravljanju z valutnim tveganjem je pomembno opredeliti časovni horizont. V daljšem časovnem horizontu se pojavijo različne vrste valutnega tveganja. V nadaljevanju so podrobneje opisane posamezne vrste valutnih tveganj (Doles, 2000, str. 176).

Transakcijska izpostavljenost meri vpliv nihanja tečajev na denarni tok (v domači valuti), ki izvira iz obstoječih pogodbenih obveznosti. Tveganje izvira iz možnosti spremembe tečaja v obdobju od trenutka določitve višine pogodbene obveznosti v tuji valuti (nastanka obveznosti) do dejanske poravnave te obveznosti. Podjetje je izpostavljeno transakcijskemu tveganju (transaction risk), kadar kupuje ali prodaja blago ali storitve za tujo valuto, ko je odložen rok plačila oziroma ko banka najema kredite ali investira v finančne naložbe v tuji valuti.

Kadar ima podjetje aktivo ali pasivo denominirano v tuji valuti, je treba zaradi potreb poročanja ob koncu računovodskega leta preračunati vrednost postavk v tuji valuti v domačo valuto. Računovodska izpostavljenost (translation exposure, accounting exposure) se pojavlja predvsem pri pripravi skupnih (konsolidiranih) računovodskih izkazov, kadar ima podjetje v tujini svoja hčerinska podjetja oziroma podružnice. Računovodski izkazi se morajo prevesti na skupni imenovalac, navadno v valuto matičnega podjetja. Pri tem se pojavljajo pozitivne ali negativne tečajne razlike, ki vplivajo na poslovni rezultat skupine. Zapiranje računovodske izpostavljenosti zahteva izenačitev postavk obveznosti in sredstev v posamezni valuti v skupnem računovodskem izkazu.

Konkurenčna izpostavljenost meri učinek nepričakovanih sprememb deviznega tečaja na pričakovani denarni tok iz poslovne dejavnosti podjetja (in s tem tržno vrednost podjetja) v srednje- in dolgoročnem obdobju. Sprememba tečaja lahko bistveno vpliva na ceno, prodajno količino ter stroške izdelka ali storitve, s tem pa na konkurenčni položaj podjetja na tujem ali domačem trgu.

5. 2. 1 Instrumenti, namenjeni zaščiti pred valutnim tveganjem

Zakladniki v bankah in finančniki v podjetjih si prizadevajo, da bi se z različnimi instrumenti zavarovanja v čimvečji meri zavarovali pred valutnim tveganjem. Pomanjkljivost¹⁸ velikega števila instrumentov, ki omogočajo zavarovanje, je, da zavarujejo pred neugodnim gibanjem deviznih tečajev, na drugi strani pa ne omogočajo uživanja dodatnih prihodkov iz naslova ugodnega gibanja deviznih tečajev (rast deviznega tečaja ob pričakovanem prihodnjem prilivu in padanja deviznega tečaja ob pričakovanem prihodnjem odlivu deviz) (Doles, 1999, str. 10). Pričujoči instrumenti so zavezujoči za obe pogodbeni stranki in omogočajo, da fiksiramo svoj ciljni tečaj na določeno raven. Na drugi strani pa obstajajo tudi instrumenti – opcije, ki dajejo kupcu možnost izbire (izvršitev opcije le ob ugodnih pogojih, sicer opcijo kupec zavrže).

Osnovni valutni izvedeni finančni instrumenti so (Doles, 2000, str. 177-180):

- devizni terminski posel (forward exchange contract): zavezujoč dogovor med dvema strankama o nakupu oziroma prodaji določenega zneska deviz po tečaju, določenem v času sklenitve posla in dejansko dobavo dogovorjenega zneska na določen dan v prihodnosti;
- devizna zamenjava (foreign exchange swap ali krajše FX swap): zavezujoč dogovor med dvema strankama o hkratnem promptnem nakupu oziroma prodaji določenega zneska določene valute in hkratna terminska prodaja oziroma nakup istega zneska iste valute;
- valutna terminska pogodba (currency futures): sporazum o nakupu oziroma prodaji standardne količine valute na določen dan, standardiziran dan v prihodnosti, dobavljene

¹⁸ Seveda je tu primerno vprašanje, ali lahko o pomanjkljivosti sploh govorimo. Opisani instrumenti so namenjeni hedgingu oziroma zavarovanju pred tveganjem. Naš cilj je torej nižje tveganje; situacija je drugačna, kadar gre za špekulacijo.

na določeno mesto po ceni določeni v sedanjosti. S terminskimi pogodbami¹⁹ se trguje izključno na borzah;

- valutne opcije²⁰: kupcu dajejo možnost izbire. Kupec opcijo izvrši le ob ugodnih pogojih, drugače jo zavrže.

5.3 OBRESTNO TVEGANJE

Banke in podjetja namenljajo premalo pozornosti obrestni izpostavljenosti, ki je posledica neuskklajene ročnosti in oblike terjatev ter obveznosti. Večina bank še vedno nima zadostne informacijske podpore, postopkov in instrumentov, ki bi jim zagotavljali učinkovito nadziranje, spremljanje in ukrepanje z namenom, da se zmanjša obrestno tveganje.

Eden najpogosteje uporabljenih kazalnikov izpostavljenosti obrestnemu tveganju je razmik (gap), ki meri občutljivost neto obrestnih prihodkov banke glede na spremembo tržnih obrestnih mer (zaradi različne strukture aktiv in pasiv). Banka s svojimi poslovnimi odločitvami odloča, koliko bo izpostavljena obrestnemu tveganju (Doles, 2000, str. 182).

Obrestne izvedene finančne instrumente je mogoče uporabljati za usklajevanje obrestno občutljivih aktiv in pasiv, za zniževanja stroškov financiranja ali tudi za preoblikovanje ene oblike plačila obresti v drugo.

Vsak instrument ima določene prednosti in tudi pomanjkljivosti pred ostalimi instrumenti. Izbira instrumentov za zavarovanje je odvisna od poslovne politike uporabnika, od tega, kaj hočemo z njo doseči in tudi od razpoložljivosti in razširjenosti posameznega instrumenta na finančnem trgu (Doles, 1999, str. 33).

¹⁹ Terminske pogodbe se delijo glede na premoženje, na katero se glasijo, na blagovne terminske pogodbe (commodity futures contracts) in na finančne terminske pogodbe (financial futures contracts).

²⁰ Na podlagi klasifikacije izvedenih finančnih oblik oziroma instrumentov lahko ugotovimo, da so najvažnejša in hkrati osnovna izvedena oblika oziroma instrument (iz katerega izhajajo tudi mnogi drugi) – opcije (Veselinovič, 1998, str. 69). Opcija je pogodbeno razmerje, ki daje kupcu opcije pravico, ne pa tudi obveznosti, da kupi (v primeru nakupne opcije) ali proda (v primeru prodajne opcije) določen znesek oziroma količino osnovnih instrumentov po vnaprej dogovorjeni pogodbeni ceni (exercise price) na natančno dogovorjeni dan dospelja (evropski tip obveznice) oziroma katerikoli dan pred njim ali na dan dospelja (ameriški tip obveznice) (Prohaska, 1999, str. 169).

Obstajajo različne klasifikacije opcij, najpogostejše so: nakupna opcija (call option) in prodajna opcija (put option), ameriška in evropska opcija, opcije, s katerimi se trguje na organiziranem trgu, in opcije z neorganiziranega trga (Bannock, Baxer, Davis, 1992, str. 315-316).

V zadnjih dveh desetletjih se je uporaba opcij na deviznih trgih zelo razširila, od decembra leta 1982 dalje pa se z njimi trguje tudi na organiziranih trgih (Mrak, 2002, str. 137).

5.3.1 Instrumenti, namenjeni zaščiti pred obrestnim tveganjem

Kreditne posle je možno zavarovati s kombinacijo med istimi in/ali raznovrstnimi izvedenimi finančnimi instrumenti. Zakladniki v bankah in podjetjih si prizadevajo, da bi se pred obrestnim tveganjem zavarovali z različnimi instrumenti.

Pomanjkljivost zavezujočega zavarovanja, s pomočjo katerega se zavarujemo pred neugodnim gibanjem obrestnih mer, je, da smo fiksirali svojo ciljno obrestno mero na določeno raven. V tem primeru ne moremo uživati dodatnih prihodkov iz naslova ugodnega gibanja obrestnih mer (padanja obrestnih mer, če smo sredstva najeli, oziroma rasti obrestnih mer, če smo sredstva posodili). Vsa zadeva je podobna kot pri valutnem tveganju.

Osnovni izvedeni finančni instrumenti, ki omogočajo zavarovanje pred obrestnim tveganjem, so:

- terminski posel na obrestno mero (forward/forward): zavezujoč dogovor med dvema strankama o najemu oziroma plasmaju določenega zneska sredstev na določen dan v prihodnosti za dogovorjeno časovno razdobje po obrestni meri, določeni v času sklenitve posla (Doles, 2000, str. 183).
- dogovor o terminski obrestni meri (forward rate agreement – FRA): dogovor med dvema strankama, ki zagotavlja dogovorjeno terminsko obrestno mero za najem oziroma plasma določenega, hipotetičnega zneska sredstev za določeno časovno obdobje v prihodnosti (Doles, 2000, str. 184).
- zamenjava obrestnih mer (interest rate swap): zavezujoč dogovor med dvema pogodbenima strankama, v katerem ena stranka zamenja z drugo pogodbeno stranko eno vrsto plačila obresti za drugo za določeno navidezno glavnico za določeno obdobje (Doles, 2000, str. 185).
- terminska pogodba na obrestno mero (interest rate future): terminske pogodbe, ki omogočajo zavarovanje pred obrestnim tveganjem.
- opcije na obrestno mero²¹ (interest rate option): so kupčeva pravica, da v prihodnosti lahko posodi ali si sposodi vnaprej dogovorjeno glavnico po vnaprej določeni izvedbeni obrestni meri ali razliki obrestnih mer (FRA). Glavnica je lahko posojilo, vrednostni papir ali futures pogodba (Glavina, 2000, str. 32).

²¹ Po analogiji so opcije na obrestno mero za sposojanje (zadolževanje) prodajne opcije, opcije na posojanje (nalaganje) pa nakupne opcije.

Obrestna kapica (cap) je kupčeva pravica, da si sposodi dogovorjeni znesek za dogovorjeno obdobje po obrestni meri, ki ni višja od obrestne kapice.

Obrestno dno (floor) je kupčeva pravica, da posodi dogovorjeni znesek za dogovorjeno obdobje po obrestni meri, ki ni nižja od obrestnega dna.

Obrestni ovrtnik (collar) je kombinacija obrestne kapice in obrestnega dna, in sicer je kupčeva pravica, da si sposodi ali posodi dogovorjeni znesek za dogovorjeno obdobje v določenem obrestnem razponu.

6 RAČUNOVODSTVO IZVEDENIH FINANČNIH INSTRUMENTOV

6.1 KRONOLOŠKI PREGLED RAZVOJA RAČUNOVODSKIH STANDARDOV IN RAČUNOVODSKIH REŠITEV ZA IZVEDENE FINANČNE INSTRUMENTE

Razvoj mednarodnih finančnih trgov je povzročil zelo razširjeno uporabo različnih vrst finančnih instrumentov, od tradicionalnih osnovnih instrumentov (kot so npr. navadne obveznice) pa vse do različnih oblik izvedenih finančnih instrumentov – derivatives (kot so npr. zamenjave obrestnih mer), katerih uporaba oziroma trgovanje z njimi je v zadnjih letih postalo v svetu ena izmed vodilnih dejavnosti na finančnem področju. Čeprav so se poskusi opredelitve enotnih računovodskih načel in postopkov v zvezi z izvedenimi finančnimi instrumenti v najbolj razvitih zahodnih računovodskih praksah začeli že v drugi polovici osemdesetih let, pa vse do pred nekaj leti za to področje ni bilo na razpolago ustreznih celovitih računovodskih standardov, ki bi obravnavali tako razkrivanje informacij o izvedenih finančnih instrumentih kot tudi njihovo začetno pripoznavanje in poznejše vrednotenje v samih računovodskih izkazih. Računovodski standardi tako niso sledili razvoju teh instrumentov; to velja tako za Mednarodne računovodske standarde (International Accounting Standards – IAS) kot tudi za Standarde finančnega računovodstva v ZDA (Financial Accounting Standards – FAS), ki jih tako ene kot druge z vidika mednarodne pomembnosti lahko štejemo kot najbolj uporabljene računovodske standarde. Vendar pa so oblikovalci standardov zaradi dvomov in zaskrbljenosti o ustreznosti obstoječih računovodskih postopkov izvedenih finančnih instrumentov, ki so jih sprožile velike izgube nekaterih bank in podjetij v svetu, v prvi polovici devetdesetih let pričeli intenzivno iskati in oblikovati nekatera nova pravila za izkazovanje in vrednotenje izvedenih finančnih instrumentov (Jurjevič, 2000, str. 154).

Kljub nujnosti po izboljšanju računovodskega poročanja o izvedenih finančnih instrumentih je minilo kar nekaj let, preden je Ameriški Odbor za standarde finančnega računovodstva (Financial Accounting Standards Board – FASB) junija 1998 izdal poseben standard o izvedenih finančnih instrumentih, in sicer FAS 133 – Accounting for Derivative Instruments and Hedging Activities (Računovodstvo izvedenih finančnih instrumentov in aktivnosti za varovanje pred tveganji). To celovito in podrobno obravnava ne samo razkrivanje, temveč tudi pripoznavanje in vrednotenje izvedenih finančnih instrumentov v računovodskih izkazih in prav na teh dveh področjih je standard uveljavil popolnoma nova računovodska pravila, ki bistveno spreminjajo obstoječo računovodsko prakso. Te novosti pri računovodskem pripoznavanju in vrednotenju finančnih instrumentov so bile pozneje na splošno vključene tudi v Mednarodne računovodske standarde (MRS) (Jurjevič, 2000, str. 154).

Podoben razvoj kot v ZDA, le z majhnim časovnim zaostankom, je računovodstvo izvedenih finančnih instrumentov doživelo v okviru Mednarodnih računovodskih standardov. S projektom pripoznavanja, vrednotenja in razkrivanja finančnih instrumentov je Svet za

mednarodne računovodske standarde (International Accounting Standard Committee – IASC) začel že leta 1988. Po dveh izdanih osnutkih za razpravo (Exposure draft – E40 in E48), ki sta doživela veliko kritičnih pripomb, se je IASC leta 1994 odločil, da bo projekt razdelil v dve fazi; začeli naj bi z razkrivanjem in predstavljanjem finančnih instrumentov, v poznejši fazi pa bi nadaljevali tudi z njihovim pripoznavanjem in merjenjem oziroma vrednotenjem. Prva faza projekta je bila končana marca 1995, ko je IASC izdal MRS 32 – Finančni instrumenti – razkrivanje in predstavljanje (Financial Instruments: Disclosure and Presentation), ki se uporablja že od 1. januarja 1996. V nadaljevanju je IASC marca 1997 objavil obsežno gradivo za razpravo o pripoznavanju in vrednotenju finančnih instrumentov (Accounting for financial assets and financial liabilities), vendar zaradi novega načina vrednotenja vseh finančnih sredstev in obveznosti po pošteni vrednosti ter izkazovanja učinkov tega vrednotenja v izkazu poslovnega izida spet ni bilo doseženo potrebno soglasje. Zato se je IASC novembra 1997 odločil, da se poveže z oblikovalci standardov v drugih državah ter tako pripravi celovit in usklajen MRS o finančnih instrumentih. Zaradi nujnosti – kajti mednarodna uporaba finančnih instrumentov je bila čedalje širša - se je IASC konec leta 1997 odločil, da razvije začasni standard o pripoznavanju in vrednotenju finančnih instrumentov. Tako je marca 1999 izdal MRS 39 – Finančni instrumenti – pripoznavanje in merjenje (Financial Instruments: Recognition and Measurement). Standard, ki ustrezno obravnava tudi izvedene finančne instrumente, je začel veljati 1. januarja 2001. Kot sem že omenila, se je MRS 39 pomembno naslonil na FAS 133, saj je IASC le tako lahko dosegel, da je standard kot eden ključnih MRS, ki se lahko uporabljajo za potrebe mednarodnih izdaj in kotacij za vrednostne papirje (International Organization of Securities Commissions – IOSCO), v kateri ima pomembno vlogo ameriška Agencija za trg vrednostnih papirjev (Securities & Exchange Commission – SEC) (Jurjevič, 2000, str. 154-155).

V Sloveniji se je z izvedenimi finančnimi instrumenti pričelo poslovati v letu 1995 in čeprav je od takrat preteklo že več kot devet let, ne moremo trditi, da je poslovanje od takrat bistveno napredovalo, saj tudi takrat obstoječi Slovenski računovodski standardi (SRS), ki so se uporabljali že od 1. januarja 1994, izvedenih finančnih instrumentov sploh niso obravnavali. Poleg tega sem že omenila, kako pozno sta bila razvita celo MRS 32 in MRS 39. Zato si morajo računovodje v praksi pri obravnavanju izvedenih finančnih instrumentov tudi v računovodskih izkazih po SRS pomagati z rešitvami iz tujih računovodskih praks, predusem iz MRS 39 in raznih njegovih razlag.

6.2 RAČUNOVODSTVO IZVEDENIH FINANČNIH INSTRUMENTOV PO MEDNARODNIH RAČUNOVODSKIH STANDARDIH

6.2.1 Računovodska praksa pred izdajo MRS 39

Preden si ogledamo, kakšne novosti v računovodstvo izvedenih finančnih instrumentov uvajata MRS 32, predvsem pa MRS 39, si najprej oglejmo, kako so se v tuji praksi izvedeni finančni instrumenti na splošno računovodsko obravnavali, še preden so MRS (oziroma FAS v ZDA) vpeljali nova pravila. MRS do sprejema MRS 32 in MRS 39 praktično niso vsebovali nikakršnih napotkov, kako izvedene finančne instrumente obravnavati v računovodstvu. Za računovodsko izkazovanje izvedenih finančnih instrumentov v praksi so bile značilne naslednje tri glavne lastnosti (Jurjevič, 2000, str. 156):

- **Izvedeni finančni instrumenti so se največkrat obravnavali kot zunajbilančni instrumenti in se tako niso izkazovali kot sredstva in obveznosti v bilanci stanja.** Za te instrumente je namreč značilno, da za njihovo pridobitev praviloma ni treba angažirati denarnih sredstev oziroma je za to potrebna minimalna naložba. Iz tega torej izhaja, da je nabavna vrednost takega instrumenta praviloma enaka nič, zato po tradicionalnem računovodskem načelu nabavne vrednosti (historical cost accounting) ni osnove, da bi se ti instrumenti izkazovali v bilanci stanja.

Nadaljnja značilnost, ki je seveda samo posledica tega, da se pri izkazovanju izvedenih finančnih instrumentov uporablja načelo nabavne vrednosti, pa je, da se dobički in izgube iz teh instrumentov v računovodskih izkazih ne pripoznajo takrat, ko nastanejo, ampak šele takrat, ko so realizirani v denarju, čeprav lahko njihova vrednost do takrat močno niha - v pozitivno ali negativno smer.

Slabosti takega načina izkazovanja finančnih instrumentov so očitne. Dejanska vrednost teh instrumentov se lahko odraža v pomembnih sredstvih, obveznostih, dobičkih in izgubah, te pa uporabnikom računovodskih izkazov tako ostanejo skrite. Kakšne so lahko posledice takega izkazovanja izvedenih finančnih instrumentov, še posebno, če poslovanje z njimi tudi ni ustrezno avtorizirano in pregledno, se je pokazalo pred leti, ko so nekatere banke in podjetja v svetu prav iz tega poslovanja »nepričakovano« izkazale velike izgube. Tak način izkazovanja teh instrumentov seveda podjetjem tudi omogoča prilagajanje poslovnega rezultata, tako da v slabem poslovnem letu ustrezne izvedene finančne instrumente prodajo in s tem realizirajo dobičke ter tako izboljšajo celotni izkazani dobiček podjetij, medtem ko nerealizirane izgube ostanejo skrite in se odložijo v prihodnost.

- Pravil za računovodsko varovanje pred tveganji (hedge accounting) praktično ni bilo. Rešitve v praksi so bile različne, najpogosteje pa se je za prikaz ekonomskega učinka varovanja pred tveganji (hedging) uporabljalo računovodsko načelo »sintetičnega

instrumenta« (»synthetic instrument« accounting) oziroma sintetičnega obračunavanja. To pomeni, da se je instrument varovanja pred tveganjem (hedging instrument), katerega namen je pobotanje tveganja, ki izhaja iz varovane postavke (hedged item), s to postavko največkrat obravnaval kot en sam instrument. Tako seveda instrument varovanja pred tveganjem največkrat ni bil posebej izkazan v bilanci stanja, kar je pomenilo, da so bili tudi nerealizirani dobički in izgube odloženi v prihodnost. V redkih primerih so se ti instrumenti sicer pojavljali kot bilančni instrumenti, vendar se dobički in izgube kljub temu niso izkazovali v izkazu poslovnega izida, ampak so se tudi odlagali v prihodnost, bodisi prek izkazovanja med sredstvi in obveznostmi bodisi prek posebne postavke kapitala.

- Tudi razkrivanje drugih informacij o izvedenih finančnih instrumentih je bilo pomanjkljivo. V letnih poročilih podjetij praktično ni bilo zaznati podrobnejših informacij o namenu poslovanja z izvedenimi finančnimi instrumenti, o politikah za upravljanje valutnih in obrestnih tveganj, da ne govorimo o politikah za upravljanje tveganj, ki so jim podjetja izpostavljena s samo uporabo izvedenih finančnih instrumentov.

Z namenom, da bi se vse našteje slabosti in pomanjkljivosti odpravile, ter s ciljem, da bi se poenotili pravila in postopki pri računovodskem obravnavanju izvedenih finančnih instrumentov, so bile z MRS 32 in 39 uvedene bistvene novosti, ki izhajajo iz novega računovodskega koncepta poštene vrednosti (fair value accounting), in ta naj bi revolucionarno nadomestil tradicionalni koncept nabavne vrednosti (historical cost accounting) (Jurjevič, 2000, str. 160).

6.2.2 Definicija izvedenega finančnega instrumenta po MRS 39

Zdaj, ko smo si torej ogledali, kakšna je bila računovodska praksa na področju izvedenih finančnih instrumentov še do nedavnega, pa si podrobneje pogledajmo tudi, kaj o tem predpisujeta oziroma kakšne novosti prinašata MRS 32, predvsem pa MRS 39. Prav je, da začnemo kar z opredelitvijo širšega pojma finančnega instrumenta, kamor se seveda uvrščajo tudi izvedeni finančni instrumenti.

Finančni instrument je vsaka pogodba, na podlagi katere nastane tako finančno sredstvo enega podjetja kot tudi finančna obveznost ali kapitalski instrument drugega podjetja (IAS 32, 2003, str. 18).

Finančno sredstvo je vsako sredstvo, ki je (IAS 32, 2003, str. 19):

- denar;
- pogodbeno pravica prejeti denar ali drugo finančno sredstvo od drugega podjetja;

- pogodbeno pravico zamenjati finančni instrument s finančnim instrumentom drugega podjetja pod pogoji, ki utegnejo biti ugodni; ali
- kapitalski instrument drugega podjetja.

Finančna obveznost je vsaka obveza (IAS 39, 2003, str. 19):

- izročiti drugemu podjetju denar ali drugo finančno sredstvo; ali
- zamenjati z drugim podjetjem finančne instrumente pod pogoji, ki utegnejo biti neugodni.

Iz teh definicij jasno izhaja, da med finančne instrumente spadajo tudi izvedeni finančni instrumenti (npr. z valutnim terminskim poslom se stranki pogodbeno dogovorita, da si bosta na določen dan v prihodnosti izmenjali določeno število ene valute za drugo valuto po vnaprej dogovorjeni ceni; stranki imata pogodbeno pravico prejeti denar in hkrati izročiti denar drugemu podjetju).

Standard pa podaja še natančnejšo definicijo izvedenega finančnega instrumenta, po kateri je to finančni instrument (IAS 39, 2003, str. 23):

- katerega vrednost se spremeni v odgovor na spremembo določene obrestne mere, tečaja vrednostnih papirjev, cene blaga, deviznega tečaja ali podobne spremenljivke oziroma podlage (underlying);
- ki ne zahteva začetne čiste finančne naložbe ali zahteva le majhno čisto finančno naložbo;
- ki se poravnava v prihodnosti.

Izvedeni finančni instrument ima navadno nazivni oziroma nominalni znesek (national amount), ki je znesek valute, število delnic, število enot teže ali drugih enot, določenih v pogodbi, vendar pa ne zahteva, da se nazivni znesek na začetku pogodbe tudi poravnava. Po drugi strani pa lahko izvedeni instrument zahteva zaradi določenih prihodnjih dogodkov, ki niso povezani z nazivnim zneskom, plačilo začetnega fiksnega zneska (npr. plačilo premije pri opciji). Definicija izvedenih instrumentov pokriva tako instrumente tipa terminskega posla, pri katerih obstaja obveznost pri obeh strankah in ki na splošno ne zahtevajo začetne naložbe, kot tudi opcijske instrumente, pri katerih ena stranka plača premijo (ta je običajno mnogo nižja od zneska, ki je potreben za pridobitev pogodbenega sredstva) v zameno za pridobitev pravice (in ne obveze) za poravnavo po pogodbi (Jurjevič, 2000, str. 161).

6.2.3 Začetno pripoznavanje in vrednotenje izvedenih finančnih instrumentov

MRS 39 zahteva, da se vsi izvedeni finančni instrumenti kot pravice in obveze oziroma kot sredstva in obveznosti pripoznajo v bilanci stanja že ob njihovi pridobitvi, in ne šele ob njihovi zapadlosti oziroma poravnavi. Začetno se izkažejo po nabavni vrednosti, ki je opredeljena kot poštena vrednost zanj danega nadomestila. **Poštena vrednost** pa je znesek, za

katerega je sredstvo moč zamenjati oziroma obveznost poravnati med dobro obveščenima in voljnima strankama v preišljenem poslu (Financial instruments uder IFRS, 2004, str.23). Če za finančni instrument obstaja aktivni trg, potem je njegova poštena vrednost enaka njegovi tržni vrednosti. V primeru, če pa tak trg ne obstaja, je pri določitvi poštene vrednosti treba uporabiti druge načine (npr. diskontiranje prihodnjih finančnih tokov, ki izhajajo iz instrumenta, ali ocena na podlagi tržne cene podobnih instrumentov).

6.2.4 *Poznejše vrednotenje izvedenih finančnih instrumentov*

Izvedeni finančni instrumenti se po začetnem pripoznavanju v bilanci stanja, torej v obdobju od pridobitve pa do njegove zapadlosti, vrednotijo po pošteni vrednosti. Čez čas se namreč tržna pričakovanja o ceni podlage izvedenega finančnega instrumenta na dan njegove poravnave spreminjajo in poštena vrednost izvedenega finančnega instrumenta je tista vrednost, ki jo je trg pripravljen plačati ali sprejeti za poravnavo oziroma nadomestitev tega instrumenta. To pomeni, da se bo knjigovodska vrednost izvedenega finančnega instrumenta v obdobju do njegove poravnave spreminjala tako, kot se bodo spreminjala tržna pričakovanja. Knjigovodska vrednost izvedenega instrumenta je tako lahko pozitivna (izkazana kot sredstvo) ali negativna (izkazana kot obveznost). Poštena vrednost izvedenega instrumenta na dan poravnave je enaka njegovi neto poravnalni vrednosti, oziroma pri »out of the money« opciji je njena poštena vrednost enaka nič.

Spremembe v pošteni vrednosti izvedenih finančnih instrumentov je treba izkazati v izkazu poslovnega izida ob njihovem nastanku (izvedeni finančni instrumenti se obravnavajo kot finančni instrumenti za trgovanje), razen takrat, ko gre za obračunavanje varovanja pred tveganji (hedge accounting) (Jurjevič, 2000, str. 162).

6.2.5 *Računovodsko obračunavanje varovanja pred tveganjem*

Namen varovanja pred tveganjem v ekonomskem smislu (hedging) je pobotanje dobičkov in izgub dveh transakcij, ki se na varovano tveganje odzivata v obratni smeri. Računovodsko obračunavanje varovanja pred tveganjem (hedge accounting) pa se z upoštevanjem izjem pri običajnih pravilih računovodskega obračunavanja zagotovi, da se ti dobički in izgube pobotajo tudi v izkazu poslovnega izida. To se doseže tako, da se dobički in izgube varovane postavke ali pa instrumenta za njihovo varovanje odložijo ali pa v izkazu poslovnega izida predčasno izkažejo. Varovana postavka je namreč lahko bodoča transakcija ali pa bilančna postavka, ki se ne vrednoti po pošteni vrednosti, instrument varovanja pa je običajno izvedeni finančni instrument, ki se kot bilančna postavka vrednoti po pošteni vrednosti. Brez uporabe takega načina obravnavanja bi se varovane postavke in instrumenti varovanja obračunavali ločeno in neodvisno, kar bi kljub učinkovitosti varovanja v ekonomskem smislu lahko povzročilo nihanja oziroma nestabilnost v izkazu poslovnega izida (Jurjevič, 2000, str. 163).

Ker MRS 39 dovoljuje uporabo računovodskega obračunavanja varovanja pred tveganjem le kot izjemo pri običajnem vrednotenju in izkazovanju izvedenih finančnih instrumentov, postavlja tudi natančna merila, kdaj podjetje pri obračunavanju izvedenih finančnih instrumentov sme uporabljati »hedge accounting«. Naj navedem le najvažnejše med njimi, in sicer (Jurjevič, 2000, str. 164):

- razmerje med posamezno varovano postavko in posameznim instrumentom varovanja mora biti dokazano z obstojem formalnih listin, ki vključujejo opis varovane postavke, instrumenta varovanja, tveganja, ki se zavaruje, in opis, kako bo podjetje ocenilo uspešnost instrumenta za varovanje pred tveganjem. V skladu s to zahtevo npr. ni več mogoče uporabljati »hedge accountinga« za varovanje bilančnih neto pozicij (t. i. »macro-hedging« npr. za varovanje celotne odprte devizne pozicije);
- računovodsko obračunavanje varovanja pred tveganjem se lahko uporablja samo od takrat dalje, ko je bilo razmerje med varovano postavko in instrumentom varovanja določeno, kot je opisano v prejšnjem odstavku. To razmerje se lahko vzpostavi med dvema instrumentoma, ki že obstajata, vendar pa se varovanje pred tveganjem ne sme obračunati retroaktivno;
- razmerje med varovano postavko in instrumentom varovanja mora biti vzpostavljeno za celotno obdobje instrumenta za varovanje (npr. obrestna zamenjava z zapadlostjo dveh let ne more biti določena kot instrument varovanja dolga s fiksno obrestno mero z zapadlostjo enega leta);
- pričakuje se, da bo varovanje pred tveganjem zelo uspešno (highly effective), to pričakovanje pa se v praksi tudi dejansko uresniči (dejanski rezultati uspešnosti varovanja, hedge effectiveness, se gibljejo v razponu med 80 in 125 odstotki);
- dejansko uspešnost varovanja pred tveganjem je treba stalno preverjati, najmanj pa ob pripravi letnih in medletnih računovodskih izkazov. Če se ugotovi, da varovanje ni več uspešno (hedge ineffectiveness), je treba posebno obračunavanje varovanja pred tveganjem takoj opustiti in preiti na običajen način obračunavanja.

MRS 39 loči naslednje tri vrste varovanj pred tveganji (IAS 39, 2003, str. 50):

- varovanje poštene vrednosti (fair value hedges). Pri tem se varuje tveganje, ki izhaja iz spremembe poštene vrednosti bilančnega sredstva ali obveznosti, ki se bo odrazila v izkazu poslovnega izida. Spremembe poštene vrednosti varovane postavke lahko izhajajo iz sprememb obrestnih mer, deviznega tečaja ali cene kapitalskega instrumenta; učinek v izkazu poslovnega izida lahko povzročijo takoj (če je npr. varovana postavka sredstvo, namenjeno za trgovanje /trading asset/, ali pa če se varovana postavka v tuji valuti preračuna v domačo valuto) ali pa v poznejših obdobjih (ko se npr. sredstvo, razpoložljivo za prodajo /available-for-sale asset/, katerega učinki vrednotenja so se pred prodajo izkazovali prek kapitala, prodaja);

- varovanje denarnih tokov (cash-flow hedges). Pri tem se varuje tveganje, ki izhaja iz možne nestabilnosti prihodnjih denarnih tokov in se bo odrazilo v izkazu poslovnega izida. Prihodnji denarni tokovi so lahko odvisni od obstoječih sredstev in obveznosti (npr. prihodnja plačila obresti po dolgu s spremenljivo obrestno mero) ali pa od prihodnjih transakcij (npr. pričakovana prodaja ali nakup v tuji valuti). Nestabilnost prihodnjih denarnih tokov lahko povzročijo spremembe v obrestnih merah, deviznih tečajih ali stopnjah inflacije;
- varovanje čiste finančne naložbe v podjetje v tujini (hedges of a net investment in a foreign entity). Pri tem se varujejo pred tveganjem spremembe deviznih tečajev. Pravila za obračunavanje tega varovanja pred tveganjem so postavljena že v MRS 21 – Vplivi sprememb deviznih tečajev (The Effects of Changes in Foreign Exchange Rates), MRS 39 pa jih še dopolnjuje (Rozycka, 2000, str. 113).

Pravila obračunavanja za vse tri vrste varovanja pred tveganjem so naslednja:

- izvedeni finančni instrument kot instrument varovanja je v vseh treh primerih pripoznan v bilanci stanja in vrednoten po pošteni vrednosti;
- pri pošteni vrednosti se dobički in izgube, ki izhajajo iz izvedenega finančnega instrumenta, izkažejo v izkazu poslovnega izida. Po pošteni vrednosti je treba vrednotiti tudi sredstva in obveznosti, ki se varujejo pred tveganjem, učinki tega vrednotenja pa se tudi izkažejo v izkazu poslovnega izida;
- pri varovanju denarnih tokov in čistih finančnih naložb v tuje podjetje se dobički in izgube, ki izhajajo iz izvedenega finančnega instrumenta odložijo, in izkažejo v posebni postavki kapitala (hedging reserve), v izkaz poslovnega izida pa se prenesejo v poznejših obdobjih, da tako pobotajo dobičke in izgube, ki izhajajo iz varovane postavke. Če se z varovanjem denarnih tokov varuje nakup sredstva ali prevzem obveznosti, se za odložene dobičke in izgube popravi knjigovodska vrednost ustreznega sredstva oziroma obveznosti.

6.2.6 Razkrivanje informacij o izvedenih finančnih instrumentih

V nadaljevanju pa si še pogledajmo, katere bistvene informacije o izvedenih finančnih instrumentih, ki jih zahtevata MRS 32 in MRS 39, mora podjetje v pojasnilih k računovodskemu izkazu ustrezno razkriti. Opisati je treba (Jurjevič, 2000, str. 168):

- metode in pomembne predpostavke za ocenjevanje poštene vrednosti;
- politike in cilje upravljanja tveganj;
- politiko za varovanje pred tveganji za vsako od pričakovanih transakcij.

Za vsako od treh vrst varovanj pred tveganji je treba (Jurjevič, 2000, str. 168):

- opisati varovanje pred tveganjem;
- opisati instrument varovanja pred tveganjem in njegove poštene vrednosti;
- opisati naravo tveganja, ki se ga varuje;
- navesti, kdaj se bo predvidoma zgodila prihodnja transakcija in kdaj bo vplivala na izkaz poslovnega izida;
- opisati varovano predvideno prihodnjo transakcijo, za katero se ne predvideva več, da se bo realizirala;
- opisati vsa gibanja v »hedging reserve« v okviru kapitala.

6.2.7 Priprava na uvedbo pravil, ki jih prinaša MRS 39

Ker MRS 39 predvsem na področju izvedenih finančnih instrumentov, znotraj njih pa za računovodsko obračunavanje varovanj pred tveganji prinaša tako bistvene spremembe, je bilo za podjetja in banke z obsežnim poslovanjem z izvedenimi finančnimi instrumenti pomembno, da se na spremembe pripravijo pravočasno. Da bi se izognili nejasnostim, ki se lahko pojavijo pri uvajanju teh pravil v prakso, je IASC ustanovil posebno komisijo za razlago standarda (Implementation Guidance Committee – IGC). Ta pripravlja podrobnejše napotke za uvedbo in uveljavitev standarda v obliki vprašanj in odgovorov (Q & A) (Financial instruments under IFRS, 2004, str. 38). Komisija je izdala že blizu 100 osnutkov odgovorov, ki jih je po javni razpravi tudi objavila. Ne glede na to pa je bilo v podjetjih samih potrebno izvesti vrsto aktivnosti, npr. (Jurjevič, 2000, str. 168):

- zaradi obsežnosti sprememb je priporočljivo oblikovati projekt, v katerega bodo vključeni tako računovodje kot tudi strokovnjaki iz zakladništva, upravljanja tveganja, davčnega področja in informacijske tehnologije;
- oceniti vpliv sprememb, ki jih uvaja standard, na izkaz poslovnega izida in kapital;
- preveriti vse naložbe, obveznosti, dobaviteljeve pogodbe, lizing pogodbe itd. in ugotoviti, ali morebiti v njih niso vsebovani izvedeni finančni instrumenti, ter v takih primerih oceniti, ali jih je za računovodske potrebe treba ločiti od osnovnih instrumentov;
- oceniti vpliv sprememb na vse transakcije, namenjene za varovanje pred tveganji (še posebno vpliv na izkaz poslovnega izida, če transakcije ne zadoščajo merilom za računovodsko obračunavanje varovanj pred tveganji);
- oceniti stroške urejanja dokumentacije in potrebnih sprememb oziroma dopolnitev računalniških sistemov;
- pregledati obstoječe politike za varovanje pred tveganji in oceniti njihovo ustreznost;
- oceniti davčne posledice sprememb itd. ...

Seveda vse naštetu načeloma velja tudi za vsa tista slovenska podjetja in banke, ki pripravljajo in objavljajo svoje računovodske izkaze tudi po MRS; ob tem nas lahko malo

pomiri dejstvo, da prav velikega obsega poslovanja z izvedenimi finančnimi instrumenti verjetno nima nobena slovenska banka, kaj šele podjetje. Vendar pa to ne pomeni, da računovodjem in tudi tistim, ki poslujejo s temi instrumenti, ni treba poznati in razumeti novih pravil in zahtev. Menim, da je namreč potrebno, da tudi slovenski računovodje spremljajo razvoj računovodstva v svetu, še posebno, ko se tudi na tem področju v tujini dogajajo bistvene spremembe (Jurjevič, 2000, str. 169).

6.3 RAČUNOVODSTVO IZVEDENIH FINANČNIH INSTRUMENTOV V SLOVENIJI

6.3.1 Računovodstvo izvedenih finančnih instrumentov po obstoječih SRS

Kot je bilo že omenjeno, obstoječi SRS ne vsebujejo vseh ustreznih določb o računovodstvu izvedenih finančnih instrumentov, pa čeprav se je začelo poslovanje z njimi razvijati že leta 1995, kaj šele, da bi takrat obstajali kakršni koli uradni napotki ustreznih institucij. Prav presenetljivo je namreč tudi to, da je kljub vsem tem letom v javnosti le nekaj strokovnih člankov o tej temi, pa čeprav so se v poslovnem okolju poleg začetnih terminskih pogodb začeli razvijati in uporabljati že nekateri drugi izvedeni finančni instrumenti.

V takih razmerah so bili računovodje prisiljeni, da so na podlagi pojasnil svojih sodelavcev iz oddelka zakladništva in na podlagi proučevanja tuje strokovne literature in prakse ter z obiskovanjem ustreznih seminarjev v tujini sami poiskali take rešitve, za katere so menili, da so usklajene tudi s splošnim konceptom SRS. Ker je v tem obdobju v tujini že potekal proces spreminjanja v praksi uporabljanega načina računovodskega obračunavanja izvedenih finančnih instrumentov, so nova pravila že od začetka lahko načeloma vključevali tudi v izgradnjo lastne rešitve. Da bi se izognili morebitnim zapletom ob reviziji računovodskih izkazov, so ustreznost rešitev pred začetkom uporabe seveda preverili tudi s svojimi zunanjimi revizorji.

Pri postavitvi pravil računovodskega izkazovanja in merjenja izvedenih finančnih instrumentov so tako izhajali iz načela previdnosti, ki ga SRS zahtevajo pri vrednotenju. To pomeni, da se izgube v izkazu poslovnega izida izkažejo takoj, ko postanejo mogoče (še nerealizirane izgube), dobički pa šele takrat, ko so dejansko realizirani v denarju (torej ob prodaji).

Na tem osnovnem načelu so torej določili pravila izkazovanja in vrednotenja izvedenih finančnih instrumentov po SRS, seveda v odvisnosti od tega, ali se vrednotijo instrumenti, pridobljeni za namene trgovanja, ali instrumenti, pridobljeni za namene varovanja pred tveganji.

Na splošno bi lahko v bankah računovodske postopke oziroma pravila pri izvedenih finančnih instrumentih opredelili takole (Jurjevič, 2000, str. 170):

- začetno izkazovanje finančnih instrumentov
 - ob pridobitvi se vsak izvedeni finančni instrument zavede v zunajbilančni evidenci v višini njegovega nominalnega zneska;

- poznejše vrednotenje izvedenih finančnih instrumentov
 - pri instrumentih, ki so bili pridobljeni za trgovanje, se izgube obračunajo, takoj ko nastanejo, dobički pa se izkažejo šele ob zapadlosti.
 - za izvedene finančne instrumente, ki so pridobljeni za namene varovanja pred tveganji, se dobički oziroma izgube instrumentov za varovanje izkazujejo v izkazu poslovnega izida, saj se tudi vsa vrednotenja varovanih postavk po SRS izkazujejo prek izkaza poslovnega izida. Tako se v izkazu uspeha zagotovi pobotanje dobičkov in izgub varovane postavke in instrumenta za varovanje.

Kot vidimo, taki računovodski postopki izkazovanja in vrednotenja izvedenih finančnih instrumentov v načelu vsebujejo vse osnovne zahteve MRS 39 in sicer (Jurjevič, 2000, str. 170-171): njihovo bilančno izkazovanje, vrednotenje pred zapadlostjo ter ločeno izkazovanje in vrednotenje tudi takrat, ko se uporabljajo za varovanje pred tveganji. Način vrednotenja pa se od MRS razlikuje zaradi različnega izkazovanja v denarju še nerealiziranih dobičkov. Po MRS je namreč običajno, da se pri tržnih instrumentih ti dobički izkazujejo v izkazu poslovnega izida, saj se zaradi razvitosti trgov predpostavlja, da so v vsakem trenutku lahko tudi dejansko realizirani. Ker pa bi bilo to za slovenski trg verjetno težko zagovarjati, menim, da je uporaba načela previdnosti popolnoma umestna.

6.3.2 Razkrivanje drugih informacij o izvedenih finančnih instrumentih

SRS tudi v zvezi z razkritji dodatnih informacij o poslovanju z izvedenimi finančnimi instrumenti ne vsebujejo posebnih zahtev. Pač pa Sklep o poslovnih knjigah in poslovnih poročilih bank in hranilnic, ki ga je leta 1999 na podlagi novega Zakona o bančništvu izdala Banka Slovenije, nalaga bankam, da v pojasnila k računovodskim izkazom vključijo tudi podrobnejši pregled terminskih transakcij, ki so na dan bilance stanja še neporavnane; ob tem je treba navesti zneske po posameznih vrstah instrumentov, in sicer ločeno po ročnosti do enega leta in več. Banka mora za te instrumente tudi pojasniti, ali služijo za zavarovanje pred obrestnim, tečajnim ali drugim tržnim tveganjem oziroma ločeno prikazati tiste, ki so sklenjeni za namene trgovanja (Jurjevič, 2000, str. 171).

7 BASEL II IN RAZKRITJA PO MEDNARODNIH RAČUNOVODSKIH STANDARDIH

V tretjem stebru nove kapitalske ureditve so predpisana razkritja, ki omogočajo tržnim udeležencem dostop do pomembnih informacij o kapitalu, izpostavljenosti tveganjem, ocenjevanju tveganj in kapitalskih zahtevah institucij. Razkritja so še posebej pomembna, ker naslanjanje na interne metodologije omogoča bankam več izbire pri doseganju kapitalskih zahtev. Razkritja v tretjem stebru naj ne bi bila v nasprotju z računovodskimi standardi, ki so v splošni veljavi. Evropa podpira prizadevanja za poenotenje računovodenja v mednarodnem okolju. Naraščajoča medsebojna odvisnost mednarodnega finančnega in bančnega trga zahteva jasne in primerljive računovodske izkaze. Posebni standard za banke, MRS 30 – Razkritja v računovodskih izkazih bank in finančnih institucij bo treba posodobiti, da bo lahko odražal razvoj trga in zadovoljil potrebe po razkritjih iz tretjega stebra (Anadolli, 2003, str. 75).

Vse večja neodvisnost mednarodnega finančnega in bančnega trga zahteva natančne in pregledne računovodske izkaze, primerljive in izdelane na osnovi računovodskih politik, ki se ne spreminjajo v časovnih obdobjih. Pomembno je, da taki računovodski izkazi temeljijo na jasnih finančni podatkih. Tudi Basel II podpira poenotenje računovodskih standardov. Z vidika bančnega nadzora bo poenotenje utrdilo zvezo med vrednotenjem v skladu s standardi in javnimi razkritji. Poenotenje računovodskih standardov je ključno za zagotovitev računovodskih izkazov, v katerih lahko uporabniki primerjajo in ocenjujejo posamezne postavke kapitala, sredstev, obveznosti, prihodkov in kapitalske ustreznosti. Tudi nadzorniki so močno zainteresirani za razkritja, ki zagotavljajo pravočasno informacijo za oceno tveganj in vrednotenje postavk (Anadolli, 2003, str. 75).

Svet za mednarodne računovodske standarde (v nadaljevanju SMRS – od 2002 naprej Svet za finančne računovodske standarde (FASB – Financial Accounting Standards Board) in IOSCO sta se sporazumela, da se izdajo enotni MRS, ki bodo splošno mednarodno sprejeti in od leta 2005 obvezni za vsa podjetja, ki kotirajo na organiziranem trgu (Anadolli, 2003, str. 75).

7.1 ZAHTEVANA RAZKRITJA IZ TRETJEGA STEBRA BASLA II IN NEKATERE KRITIČNE PRIPOMBE BANK

Tretji steber novega kapitalskega sporazuma obravnava razkritja. Zahteve po razkritjih so se glede na delovno gradivo iz septembra 2001 precej zmanjšale, zlasti tam, kjer so se zahtevala razkritja notranjih, zaupnih informacij. Zagotavljanje natančnih razkritij je učinkovit način obveščanja javnosti o bančni izpostavljenosti tveganjem in podlaga, ki omogoča medsebojno primerjavo med bankami (Anadolli, 2003, str. 76).

Basel II pripoznava potrebo, da ne smejo biti razkritja v nasprotju z zahtevami računovodskih standardov, ki so splošno v veljavi, zato ohranja stalen odnos z MRS in spremlja razvoj na tem področju. Če so razkritja izdelana v skladu z MRS ali zahtevami trga vrednostnih papirjev, je njihova zanesljivost večja, drugače pa morajo banke pojasniti pomembne razlike med računovodskimi ali drugimi razkritji in zahtevami nadzornikov. Za ta dodatna razkritja, lahko vodstvo banke zagotovi informacije preko objave na spletnih straneh ali z dodatno objavo v letnih poročilih, odvisno od zahtev nacionalnih nadzornikov. Prednost uporabe obveznih razkritij je tudi v tem, da so računovodski izkazi v večini držav revidirani s strani zunanjih revizorjev in zato zanesljivejši. Dodatne zahteve pa morajo biti predmet temeljite preiskave in zadostnega notranjega nadzora. Basel II ne zahteva, da se razkritja posebej revidirajo, razen če tega ne predpišejo izdajatelji računovodskih standardov, regulatorji trga vrednostnih papirjev ali drugi nadzorniki (Anadolli, 2003, str. 76).

Banka se mora odločiti, katera razkritja so z vidika materialnosti zanjo pomembna. Materialnost informacij pomeni, da njihova opustitev ali napačna predstavitev lahko spremeni presojo ali odločitev uporabnika, ki se na informacijo zanese, ali nanj pri tem vpliva. Ta definicija je istovetna z MRS (Anadolli, 2003, str. 76).

Banke bodo morale razkriti konsolidirane podatke za bančno skupino, ne za posamezno banko znotraj skupine. Izjema je razkritje celotnega in jamstvenega kapitala, da se ugotavlja usklajenost s kapitalskimi zahtevami in druge omejitve sredstev ali kapitala (Anadolli, 2003, str. 77).

8 POMEMBNEJŠE UGOTOVITVE IZ MRS IN IZRAČUN KAPITALSKIH ZAHTEV

Pomembnejši MRS, ki obravnava razkritja v bankah, je standard številka 30 – Razkritja v računovodskih izkazih bank in podobnih finančnih institucij. Standard je bil nazadnje preoblikovan leta 1994. Mednarodni komite za računovodske standarde je že leta 2001 sprejel pobudo za spremembo, vendar se to ni zgodilo tudi na račun sprememb MRS 39 – Finančni instrumenti – pripoznavanje in merjenje in 32 – Finančni instrumenti – razkrivanje in predstavljanje. Ta dva standarda pokrivata večji del bančnih sredstev in obveznosti. Nekaj osnovnih poročil pri pripravi standarda, ki se izpostavljajo v razpravi in se nanašajo na izboljšano poročanje tudi za potrebe tretjega stebra so (Anadolli, 2003, str. 83):

- od uveljavitve standarda je mednarodna praksa (predvsem Baselski komite) oblikovala številna priporočila glede obvladovanja tveganj, ki naj se upoštevajo v standardu;
- več pozornosti bi bilo treba nameniti problematiki prikazovanja posameznih kategorij bruto ali neto, predstavitvi in razkritjem reodkupov, predstavitvi in razkritju ročnosti kategorij (npr. depoziti na vpogled z vidika ročnosti), obravnavanju izključenih obresti in razkritjem kapitala in kapitalske ustreznosti;

- vodilne sheme je treba natančneje izdelati oziroma ločiti, kaj je v vodilnih tabelah, kaj v pojasnilih;
- predstaviti je treba jamstveni kapital (v poslovnem poročilu);
- podrobneje je treba razkriti zunajbilančno evidenco – predvsem izvedene finančne instrumente;
- jasno je potrebno definirati odpise in rezervacije – opozarja se na neuskklajenost med obravnavanjem oblikovanja rezervacij za splošna bančna tveganja po MRS in direktivo;
- razkritje povezanih strank je v nasprotju z načelom bančne tajnosti in zaupljivosti – poiskati je treba ravnovesje med temi kategorijami.

MRS gredo v smeri vrednotenja postavk po pošteni vrednosti, s čimer se Baselski komite ne strinja v celoti in predvsem ne za vse finančne instrumente. Če primerjamo Basel II in MRS lahko ugotovimo, da je za razkritja, ki jih Basel II zahteva, potrebno poznavanje približno 15 MRS. Ta primerjava privede do spoznanja, da je treba MRS 30 posodobiti, da bi bolje prikazoval dogodke in razvoj bančnih poslov v zadnjih letih. Drugi problem je MRS 39; ta vsebuje zahtevo po določenih razkritjih, ki niso v celoti usklajena z Baslom II. Dejstvo je tudi, da se pričakujejo spremembe MRS 39 v zadnji polovici leta in da dokončnih rešitev tudi pri tem standardu še nimamo. Poleg omenjenih standardov lahko ugotovimo, da so ostali v veliki meri ustrezni tudi za razkritja po Baslu II²² (Anadolli, 2003, str. 84).

MRS je povečal uporabo poštene vrednosti v računovodskem obravnavanju finančnih instrumentov v primerjavi z drugimi obstoječimi računovodskimi standardi in v večini držav tudi lokalnimi standardi. Pri računovodskem obračunavanju bančnih aktivnosti ločimo bančno in trgovalno knjigo. Bančni del je najpogosteje vrednoten po nabavni oz. odplačni vrednosti, trgovalni pa se v večini držav vrednoti po pošteni vrednosti. V skladu z MRS 39 se postavke ločijo na trgovalne, razpoložljive za prodajo, ali na posesti do zapadlosti. Sredstva, razpoložljiva za prodajo, in vrednostni papirji za trgovanje se vrednotijo po pošteni vrednosti, medtem ko se odobreni krediti in večji del obveznosti še vedno vodi po odplačni vrednosti. Vsi izpeljani finančni instrumenti, namenjeni bodisi trgovanju bodisi zavarovanju pred tveganji, pa se vrednotijo po pošteni vrednosti. Veliko mednarodno aktivnih in tudi drugih bank uporablja izvedene finančne instrumente za varovanje neto pozicij v bančni knjigi in uporablja mednarodne transakcije za prerazporeditev iz bančne v trgovalno knjigo. Prav zato vzbuja skrb to, da bo restriktivna politika za varovanje pred tveganji zavirala banke pri razvoju dobre bančne prakse pri upravljanju tveganj. Predvsem se banke zavzemajo, da bi MRS dovoljevali varovanje portfeljev ali pozicij, in ne samo posameznih postavk.

Vrednotenje po pošteni vrednosti prinaša s seboj tudi nekaj dilem. Predvsem v državah z nerazvitim finančnim trgom se pojavljajo težave pri ugotavljanju in računanju poštene vrednosti za določene finančne instrumente, ki ne kotirajo na borzi. Za ta namen je MRS izdal številna tolmačenja MRS 39. Vrednotenje vseh bilančnih postavk po pošteni vrednosti, tak je

²² Standardi, ki jih je treba poznati, so: MRS 1, 8, 10, 12, 17, 18, 21, 22, 27, 28, 30, 31, 32, 37 in 39 (Anadolli, 2003, str. 84).

namen nadaljnjega razvoja MRS, je zaradi nezadostne zanesljivosti in načinov merjenja s strani regulatorjev in bank še vprašljivo. Razkritje poštene vrednosti finančnih instrumentov je uporaben podatek za bralce letnih poročil, ni pa primeren kot osnova za vrednotenje in podlaga za izdelavo računovodskih izkazov (Anadolli, 2003, str. 84-85).

Merjenje kapitala mora upoštevati različna tveganja trgovalne in bančne knjige in zunajbilančnih postavk. Za kapitalske zahteve je primerno vrednotenje po pošteni vrednosti za trgovalno knjigo (Anadolli, 2003, str. 85).

8.1 VPLIV NAČELA POŠTENE VREDNOSTI NA RAČUNOVODSKE IZKAZE EVROPSKIH BANK Z VIDIKA VPLIVA NA FINANČNO STABILNOST

Družbe, katerih vrednostni papirji so v borzni kotaciji, vključno z bankami, bodo od leta 2005 naprej izdelovale konsolidirane računovodske izkaze v skladu z Mednarodnimi standardi računovodskega poročanja (v nadaljevanju MSRP). Evropska centralna banka (v nadaljevanju ECB) ocenjuje, da bodo MSRP oziroma predvsem tisti računovodski standardi, ki se nanašajo na merjenje in vrednotenje finančnih instrumentov, imeli pomemben vpliv na evropsko bančno industrijo. Po mnenju ECB vpeljava MSRP lahko vodi v spremenjeno vedenje bank, kot so spremenjen odnos do poslovnih bank, spremenjeni produkti in politika upravljanja tveganj (Monthly Bulletin, 2004, str. 69).

Oblikovalci MSRP trenutno pripravljajo predlog, ki bi omogočil mnogo bolj razširjeno uporabo načela poštene vrednosti v računovodskih izkazih. ECB aktivno spremlja razvoj navedenega predloga iz več razlogov:

- računovodske reforme bodo najverjetneje imele velik vpliv na evropski bančni sektor in posledično tudi na stabilnost finančnega sistema;
- kakovostni računovodski standardi bodo mnogo prispevali k integraciji in učinkovitosti finančnih trgov (ECB - Monthly Bulletin, 2004, str. 69).

Decembra 2000 je skupina Joint Working Group predstavila predlog, po katerem bi se vsi finančni instrumenti, vključno s posojili in depoziti, vrednotili po pošteni vrednosti ne glede na namen njihove pridobitve. Omenjeni predlog, ki vpeljuje pošteno vrednost v obe knjigi, je bančni sektor sprejel zelo skeptično. Najpomembnejši argument proti predlogu je bil razvoj in uporaba neustreznih modelov vrednotenja netržnih instrumentov po pošteni vrednosti. Pomemben argument proti pa je bil tudi potencialni vpliv na finančno stabilnost zaradi povečane volatilnosti (nestanovitnosti) računovodskih izkazov. Predlog o vpeljavi popolnega vrednotenja po pošteni vrednosti ni zaživel, kljub temu pa ideja ni zamrla (ECB - Monthly Bulletin, 2004, str. 70).

8.2 VPLIV NA OBNAŠANJE BANK

Čeprav v svetu, v katerem naj ne bi bilo informacijskih nesorazmerij in kjer obstajajo učinkovito delujoči finančni trgi, računovodska načela v splošnem ne bi smela vplivati na vedenje ekonomskih subjektov, vendar v realnosti ugotavljamo, da slednja potencialno vplivajo na vedenje podjetij. Povečana spremenljivost na osnovi izračuna poštene vrednosti, ki izhaja iz povezanosti med bančnimi računovodskimi izkazi, njihovimi obvladovanji tveganj in prevladujočimi ekonomskimi razmerami, bi lahko torej vodila k spremembam v vedenju bank, npr. pri njihovem poslovnem odločanju ali pri politikah upravljanja tveganj. Bolj na splošno: vse to lahko vpliva na vlogo bank kot oblikovalcev likvidnosti in na njihov prispevek k mehkejšemu ustvarjanju prihrankov in investicij v določenem gospodarstvu skozi čas.

Ravno pravšnje prepoznavanje tveganj, kot je npr. padec vrednosti premoženja ali pa padec kreditne sposobnosti, bo ob uporabi načela poštene vrednosti vodilo k večji preglednosti v primerjavi z uporabo kratkoročnega računovodskega pristopa. Nadalje je moč transakcij, ki niso ocenjene v skladu s prevladujočimi pogoji na trgu, v splošnem lažje prepoznati. Primeri vključujejo preprečevanje konkurenčnih subjektov pri pridobivanju tržnih deležev ali navzkrižno ustanavljanje podružnic, pri čemer se posamezno podjetje opira na profite iz raznovrstnih dejavnosti, da lahko s tem sfinancira osvajalski nastop na novih trgih.

Navkljub temu pa zgodnje prepoznavanje tveganj z uporabo načela poštene vrednosti lahko poveča procikličnost v vedenju posojilodajalcev in rezultira v očitnejše ekonomske cikle. Procikličnost se tukaj nanaša na fenomen bančne posojilodajalske dejavnosti, ki poskuša slediti istemu vzorcu, kot je tisti v ekonomski stvarnosti (npr. rast kreditov v obdobju ekonomske rasti in nasprotno, omejitve posojil v obdobju ekonomske recesije). To dejstvo pa v nas poraja številne dvome. Omenjeno vedenje bank lahko vodi k nepravilni razmestitvi produkcijskih dejavnikov in neoptimalnemu vlaganju, saj se lahko v obdobju ekonomske rasti radodarno financirajo neživiljenjski projekti, kar bi vodilo v krizo bančnega oziroma kreditnega sistema, medtem ko lahko v obdobju padca ekonomske rasti zavrremo zelo obetavne projekte.

Zelo pomembno je, da finančna regulativa, kot so npr. računovodski standardi ali zahteve po kapitalski ustreznosti, pretirano ne povečuje te procikličnosti. Pri uporabi načela poštene vrednosti bi nerealizirani dobički zaradi povečanja cen premoženja ali izboljšane kreditne kakovosti v obdobju ekonomske rasti takoj izboljšali bančne izkaze poslovnega izida in lastne vire financiranja, torej bi ustvarili osnovo za nadaljnjo ekspanzijo na področju posojilodajalstva. V obdobju padca ekonomske rasti bi se lahko zgodilo nasprotno – poglobljanje in podaljševanje obdobja recesije. Če je recesija povezana z nižjimi obrestnimi merami, bi bil tak potek dogajanj v najmanjši meri izravnal z višjimi profiti, ki izhajajo iz prevrednotenja obstoječih sredstev s fiksnimi obrestnimi merami (ECB – Monthly Bulletin, 2004, str. 78).

Načelo poštene vrednosti naj ne bi vplivalo le na stopnjo bančne posojilodajalske dejavnosti, pač pa tudi na relativno sestavo računovodskih izkazov stanj. Z namenom, da bi zmanjšali spremenljivost v računovodskih izkazih po načelu poštene vrednosti, bi banke bile pripravljene sprejeti manj tveganj, kar lahko storijo le s sprejemanjem nižjih tveganj pri sklepanju posojilnih pogodb ali posledično z zniževanjem tveganj s pomočjo sekuritizacije ali zavarovanji pred tveganji. Vloga bank kot finančnih posrednikov se tako lahko spremeni; tveganja, ki jih le-te običajno predvidevajo, se lahko prenesejo na druge ekonomske subjekte, kar bi ugodno vplivalo na finančno stabilnost - pod pogojem, da slednji primerno sprejemajo tveganja.

Po drugi strani pa tako predajanje tveganj lahko pravzaprav zmanjša izbiro produktov ali dostopnost za komitente in tako zmanjša blaginjo. Banke so lahko npr. nejevoljne pri odobravanju posojil s fiksno obrestno mero ali dolgoročnih posojil zaradi strahu, da se bo tveganje sprememb obrestnih mer jasno pokazalo v finančnih izkazih ali zaradi stroškov, ki se nanašajo na zavarovanja pred tveganji (hedging) ali na prenos tveganj na druge. Nadalje, za posojilojemalce, katerih kreditna sposobnost je bolj nestanovitna (zlasti za manjša in srednja podjetja ali za novoustanovljena podjetja), je veliko težje pridobiti bančno posojilo ali pa le-to lahko pridobijo pod strožjimi pogoji.

Uvajanje načela poštene vrednosti bi lahko vplivalo na način, kako banke oblikujejo blažilce neugodnih finančnih razmer v kapitalu oziroma rezervah (recimo minimalne vrednosti kazalnikov solventnosti, takojšnje reagiranje v smislu obveznega zgodnjega poplačila posojila ali poslabšanja bonitetne ocene). Pomemben vidik pri tem so tudi reakcije delničarjev. Kadar se v dobrih časih vrednost premoženja poveča, kar se takoj pokaže v izkazih poslovnega izida, se lahko banke soočijo z zahtevami delničarjev po delitvi dividend; temu pa se je v ugodnih ekonomskih razmerah izredno težko upreti. Kljub vsemu pa takšno obnašanje delničarjev lahko negativno vpliva na splošno finančno trdnost bank (ECB – Monthly Bulletin, 2004, str. 79).

Uporaba različnih modelov vrednotenja in določanja poštenih vrednosti netržnih instrumentov bo nedvomno poslabšala primerljivost in preglednost računovodskih izkazov bank. Ocenjevanje poštene vrednosti se tako lahko izkaže za nezanesljivo, za nekatere instrumente, kot so npr. posojila, pa razvit trg v Evropi pravzaprav niti ne obstaja. Preskok na vrednotenje vseh postavk bilance stanja po poštenu vrednosti bo zahteval še mnogo previdnosti in predvsem podrobnih analiz za ugotovitev vseh učinkov na stabilnost finančnega sistema (ECB - Monthly Bulletin, 2004, str. 80).

9 PREHOD NA UPORABO MSRP IN POTREBNE SPREMEMBE DOMAČE ZAKONODAJE

Zaradi posodobitve 4.²³ in 7.²⁴ direktive ter zaradi sprejete uredbe o uporabi MRS (odslej uredba) bo treba dopolniti in spremeniti tudi domačo zakonodajo, predvsem zakon o gospodarskih družbah (odslej ZGD) in zakon o davku od dobička (dohodkov pravnih oseb). Projektna skupina za uvedbo mednarodnih standardov računovodskega poročanja predlaga naslednje spremembe in dopolnitve domače zakonodaje (Odar, 2003, str. 59):

1) v ZGD glede računovodenja predvsem:

- predpisati možnost vrednotenja finančnih instrumentov in tudi drugih sredstev po pošteni vrednosti;
- ponovno proučiti in po potrebi spremeniti z ZGD predpisano obliko bilance stanja ter izkaza poslovnega izida pa tudi drugih temeljnih računovodskih izkazov;
- določiti vsebino letnega poročila v skladu s 46. členom 4. direktive, s podrobnejšo navedbo, kako
 - pripraviti »pošten pregled razvoja ter poslovanja družbe in njenega položaja z opisom temeljnih tveganj in negotovosti, ki jim je izpostavljena«, in določiti, kaj naj ta pregled vsebuje, oziroma
 - določiti, kako sestaviti in prikazati »analizo razvoja ter poslovanja družbe in njenega položaja, še posebej glede informacij v zvezi z okoljem in zaposlenimi«.

2) v ZGD, po potrebi pa tudi v zakonu o revidiranju, določiti vsebino in sestavo revizorjevega poročila tako, kot je določena v 51. a členu 4. direktive.

3) v ZGD določiti družbe, ki bodo morale od 1. januarja 2005 sestavljati računovodske izkaze v skladu z MSRP, in sicer naj bi take bile:

- družbe, ki morajo sestavljati konsolidirane (skupinske) računovodske izkaze in s katerih vrednostnimi papirji se trguje na organiziranem trgu katere od držav članic EU; zahteva se nanaša na sestavljanje njihovih posameznih in konsolidiranih računovodskih izkazov;
- odvisne družbe, ki so v skupini, za katero se sestavljajo konsolidirani računovodski izkazi; zahteva se nanaša na sestavljanje njihovih posameznih računovodskih izkazov;
- druge družbe, s katerih vrednostnimi papirji se trguje v borzni kotaciji ali na prostem trgu Ljubljanske borze;
- banke;

²³ Direktiva Sveta z dne 25. julija 1978 o letnih računovodskih izkazih posameznih vrst družb, ki temelji na členu 54 (3) (g) Pogodbe (78/660/EGS).

²⁴ Direktiva Sveta z dne 13. junija 1983 o konsolidiranih računovodskih izkazih, ki temelji na členu 54 (3) (g) Pogodbe (83/349/EGS).

- zavarovalnice in
 - druge družbe, ki bi se na podlagi zakona prostovoljno odločile za dolgoročno uporabo MSRP (npr. najmanj za pet let).
- 4) v ZGD urediti prehod s SRS na MSRP, in sicer tako, da bi bil ta čim lažje izvedljiv; za ta namen bi bilo treba:
- predpisati, da se pri prehodu na MSRP izhaja iz končnega stanja sredstev in dolgov v bilanci stanja, sestavljene v skladu s SRS (Odar, 2003, str. 61).
- 5) v ZGD predpisati najnižje zahteve glede izobrazbe in strokovne usposobljenosti računovodij v družbah, zavezanih reviziji, in računovodskih servisih, in sicer:
- potrebno najnižjo stopnjo izobrazbe oziroma zahtevo po njihovem licenciranju (npr. preizkušeni računovodja oziroma računovodja) ter s tem tudi po izobraževanju in nadziranju.
- 6) v zakonu o davku od dobička (dohodkov pravnih oseb) določiti, da so prihodki in odhodki, ugotovljeni v računovodskih izkazih, sestavljenih po MSRP, tudi osnova za ugotavljanje dobička oziroma davčne osnove po zakonu o davku od dobička (dohodkov pravnih oseb), in sicer:
- da se v primeru, če zakon ne določa drugače, kot osnova za ugotavljanje davčne osnove priznajo tudi prihodki in odhodki, ugotovljeni v izkazu poslovnega izida, sestavljanjem po MSRP, pri čemer se iz obdavčljivih prihodkov izvzamejo prihodki iz prevrednotenja finančnih instrumentov, ki se po MSRP neposredno pripoznajo v poslovnem izidu; ti prihodki naj bi bili obdavčljivi v trenutku njihove uresničitve.
- 7) v zakonu o davku od dobička (dohodkov pravnih oseb) dopustiti:
- možnost uporabe odloženih davkov in
 - možnost sestavljanja davčnega obračuna tudi za obdobje, različno od koledarskega leta.

SRS, ki veljajo od 1. januarja 2002, so do določene mere usklajeni z MSRP, veljavnimi v času njihove priprave oziroma njihovega sprejetja. Zato se pričakuje, da prehod s SRS na MSRP ne bo povzročal težav. Za olajšanje prehoda ter za računovodenje nasploh sta odločilni tudi ustrezna in pravočasna sprememba ZGD zaradi uvedbe MSRP ter sprememb 4. in 7. direktive pa tudi sprememba zakona o davku od dobička (dohodkov pravnih oseb); ta naj pri ugotavljanju davčne osnove dopušča tako SRS kot MSRP.

10 SKLEP

Banke se danes pri svojem poslovanju srečujejo z mnogimi izzivi, predvsem pa se je zaradi opravljanja sodobnih storitev povečala previdnost pri obvladovanju tveganj. Odkrivanje tveganj, iskanje vzrokov zanje in njihovo obvladovanje – vse to postaja eden pomembnejših virov konkurenčne prednosti posameznih bank, njihove uspešnosti in s tem temelj za njihovo preživetje v novih razmerah. Če so banke veljale ali še veljajo za bolj toge sisteme, ki naj ne bi bili nagnjeni k prevzemanju tveganja, se je to v zadnjem času spremenilo, saj bančništvo nekateri opredeljujejo kot dejavnost ravnanja s tveganji. Le banka, ki bo uspešno izpolnjevala varnostne zahteve in bila kapitalsko ustrezna na eni strani ter dosegla čim višjo donosnost na drugi strani, si bo zagotovila tudi prihodnost.

Novi dogovor o kapitalu bank, Basel II, ki bo s 1. januarjem 2007 nadomestil dogovor iz leta 1988, želi izboljšati prožnost merjenja kapitala bank in uveljaviti večjo občutljivost kapitala za tveganja bančnega poslovanja. Ključna sprememba v primerjavi z dogovorom iz leta 1988 je naslednja: obstoječi dogovor ponuja eno samo mero ustreznega kapitala za banke z mednarodnim poslovanjem, čeprav se med seboj razlikujejo v načinu in postopkih upravljanja tveganj, njihovega merjenja in obvladovanja. Dopolnitev dogovora iz leta 1996 je vpeljala tudi tržna tveganja in predvidela možnost, da posamezne banke uporabljajo lastne metode merjenja tržnega tveganja. Novi dogovor pa predvideva prožnejše postopke; banke jih lahko izberejo, morajo pa pri tem prestatati preverjanje državnih nadzornih teles. Na voljo imajo paleto možnosti, od preprostejših do zelo zahtevnih prijemov, vendar pa morajo zajeti tako kreditna kot operativna tveganja. Banke lahko izberejo postopke, ki najbolj ustrezajo tako tveganjem, s katerimi se srečujejo, kot znanju, ki ga imajo za njihovo obvladovanje. Osnovno vodilo pri tem je zagotovitev občutljivejše zveze med tveganji in potrebnim obsegom kapitala.

Pri spremljanju aktivnosti v zvezi z novim kapitalskim sporazumom, Baslom II, v Sloveniji nekoliko zaostajamo. Zato sta Banka Slovenije in Združenje bank Slovenije okrepila seznanjanje bank z načrtovanimi spremembami in jih spodbudila k pripravi na nove razmere v bančnem svetu. Novi kapitalski sporazum, ki naj bi zmanjšal prepad med regulativo in tržno prakso, bo namreč v relativno kratkem obdobju v celoti nadomestil stari sporazum iz leta 1988. Zaradi vseh aktualnih gospodarskih in bančnih trendov v Evropi in svetu je zato izjemno pomembno, da se na spremembe, ki jih bo prinesel Basel II, pravočasno pripravimo tudi v slovenskem bančnem prostoru.

Z razvojem finančnih trgov, predvsem na področju izvedenih finančnih instrumentov, in z aktivnim vključevanjem bank v trgovanje s finančnimi instrumenti se je pokazala potreba po računovodskih standardih, ki bodo vsem, ki jih računovodski izkazi zanimajo, nudili informacije o pravi ekonomski vsebini poslovanja in transakcij. V zadnjih letih sta FASB in IASC vložila veliko naporov v pripravo računovodskih standardov; ti postavljajo popolnoma nova pravila pripoznavanja, vrednotenja in razkrivanja teh instrumentov. Ta pravila temeljijo na

sodobnem računovodskem načelu poštene vrednosti, ki naj bi predvsem na področju izvedenih finančnih instrumentov nadomestilo tradicionalno računovodsko načelo nabavne vrednosti. Razviti finančni trgi namreč čedalje močneje izražajo potrebo po takih računovodskih izkazih podjetij, ki naj bi v večji meri izkazovali resnično in pošteno sliko njihovih sredstev, dolgov in kapitala. Za izvedene finančne instrumente taka zahteva pomeni, da se morajo v bilanci stanja pripoznati po nabavni vrednosti že ob njihovi pridobitvi, da se pozneje vrednotijo po pošteni vrednosti in da se učinki tega vrednotenja izkazujejo v izkazu poslovnega izida.

Pomembna razlika med SRS in MSRP je ta, da se v izkazu poslovnega izida po prenovljenih SRS morebitna izguba iz vrednotenja prikaže takoj, dobiček pa šele ob realizaciji, medtem ko se po MSRP prikažejo izgube in dobički v računovodskih izkazih takoj. Razlika v izkazovanju učinkov vrednotenja izvedenih finančnih instrumentov v računovodskih izkazih po SRS in po MSRP izhaja iz *načela previdnosti*, to je eno temeljnih računovodskih načel SRS, MSRP pa temeljijo na *predpostavki poštene vrednosti*.

Za obravnavanje izvedenih finančnih instrumentov v računovodskih izkazih morajo računovodje poleg širokega poznavanja osnovnih računovodskih načel poznati tudi njihovo pravno obliko in vsebino ter proces trgovanja z njimi in tudi osnove tehnik njihovega vrednotenja. Izvedeni finančni instrumenti pomenijo za slovensko računovodsko stroko nove izzive - tako zaradi svoje kompleksnosti, pa tudi zaradi novih pravil računovodskega obravnavanja, ki jih iz MRS povzemajo tudi predlagane spremembe SRS, - in prepričana sem, da jim bodo računovodje nedvomno kos - z združitvijo računovodskega teoretičnega znanja in tudi izkušenj iz vsakodnevne prakse.

Slovenija je 1. maja letos postala polnopravna članica Evropske unije. S priključitvijo bo morala začeti spoštovati njen pravni red. Na področju računovodenja je na članstvo v EU dokaj dobro pripravljena, saj je zahteve direktiv računovodenja že vgradila v svojo zakonodajo, vendar delo s tem ni končano, saj je EU zaradi procesov globalizacije sprejela vrsto novih ukrepov in predpisov, ki se nanašajo na računovodenje. Slovenija bo morala tudi na tem področju računovodenja spremeniti in dopolniti svojo zakonodajo, predvsem zaradi sprememb in dopolnitev 4. in 7. direktive pa tudi uredbe Evropskega parlamenta in Sveta o uporabi mednarodnih računovodskih standardov.

LITERATURA

1. Amendment to The Capital Accord to incorporate market risks. Basle: Basel Committee on Banking Supervision, 1996. 54 str.
2. Anadolli Sonja: Basel II in razkritja po mednarodnih računovodskih standardih. Borak Neven et al. : Priprave slovenskih bank na Basel II. 9. strokovno posvetovanje o bančništvu. Portorož: Zveza ekonomistov Slovenije, 2003, str. 75-86.
3. Anko Simon-Boštjan: Upravljanje tveganj izvedenih finančnih instrumentov v bankah. Diplomsko delo. Ljubljana: Ekonomska fakulteta, 1997. 46 str.
4. Bannock Graham, Baxter R. E., Davis Evan: Dictionary of Economics. Fifth Edition. London: Penguin Books Ltd, 1992. 452 str.
5. Borak Neven: Bazelska načela preudarnega bančnega poslovanja. Ljubljana: Zveza ekonomistov Slovenije, 1998. 96 str.
6. Borak Neven: Bazelski kapitalski standardi. Ljubljana: Zveza ekonomistov Slovenije, 1997. 80 str.
7. Borak Neven: Domače bančništvo in iskanje bančnega modela. Zbornik 1. strokovnega posvetovanja o bančništvu. Portorož: Zveza ekonomistov Slovenije, 1995, str. 28-47.
8. Doles Jernej: Uporaba izvedenih finančnih instrumentov v slovenskih bankah. Magistrsko delo. Ljubljana: Ekonomska fakulteta, 1999. 90 str.
9. Doles Jernej: Izvedeni finančni instrumenti, Vrste in njihova uporaba v Sloveniji. Borak Neven et al. : Analiza bančnih tveganj. 6. strokovno posvetovanje o bančništvu. Portorož: Zveza ekonomistov Slovenije, 2000, str. 175-190.
10. Glavina Bojana: Računovodske rešitve v bankah za izvedene finančne instrumente. Magistrsko delo. Ljubljana: Ekonomska fakulteta, 2000. 155 str.
11. Hull John C. : Options, Futures & other Derivatives. Fourth Edition. B. k. : Prentice-Hall International, Inc. , 2000. 698 str.
12. International Convergence of Capital Measurement and Capital Standards. Basle: Basel Committee on Banking Supervision, 1988. 28 str.
13. Jurjevič Vanja: Računovodstvo izvedenih finančnih instrumentov. Borak Neven et al. : Analiza bančnih tveganj. 6. strokovno posvetovanje o bančništvu. Portorož: Zveza ekonomistov Slovenije, 2000, str. 153-173.
14. Leyden Laurence: Time is on your side. Financial Times Business Ltd: The Banker, London, 2002, str. 4-5.
15. Mishkin Frederic S. : The Economics of Money, Banking, and Financial Markets. 6th edition. Boston: Addison-Wesley, 2001. 388 str.
16. Mrak Mojimir: Mednarodne finance. Ljubljana: Gospodarski vestnik, 2002. 683 str.
17. Mramor Dušan et al. : Trg kapitala v Sloveniji: prikazi, analize, mnenja. Ljubljana: Gospodarski vestnik, 2000. 472 str.
18. Odar Marjan: Spremembe 4. in 7. direktive Evropske unije, obvezna uporaba mednarodnih standardov računovodskega poročanja ter potrebne spremembe zakonodaje. Revizor, Ljubljana, 2003, 12, str. 51-62.

19. Poročilo o nadzoru bančnega poslovanja v letu 1999 in prvi polovici leta 2000. Ljubljana: Banka Slovenije, 2000. 93 str.
20. Prohaska Zdenko: Finančni trgi. Ljubljana: Ekonomska fakulteta, 1999. 205 str.
21. Ramšak Nataša: Konceptualna obravnava bančnih tveganj. Diplomsko delo. Maribor: Ekonomska-poslovna fakulteta, 1997. 69 str.
22. Ribnikar Ivan: Kreditna in druga bančna tveganja. Bančni vestnik, Ljubljana, 1994, 1-2, str. 44-45.
23. Ribnikar Ivan: Izvedeni finančni instrumenti. Bančni vestnik, Ljubljana, 1996, 7-8, str. 52-54.
24. Rozycka Grazyna: Cash flow hedge. Accountancy August 2000, Volume 126, No. 1284. Institute of Chartered Accountants in England and Wales, London, str. 113.
25. Saunders Anthony: Financial Institutions Management: a modern perspective. Boston: Irwin/McGraw-Hill, 2000. 742 str.
26. Sušnik Saša: Mednarodna regulativa kapitala in kapitalske ustreznosti bank. Bančni vestnik, Ljubljana, 1998, 3, str. 7-11.
27. Sušnik Saša: Predlagane spremembe mednarodnih standardov kapitala in kapitalske ustreznosti bank. Zbornik 6. strokovnega posvetovanja o bančništvu. Portorož: Zveza ekonomistov Slovenije, 2000, str. 21-32.
28. The New Basel Capital Accord: an explanatory note. Basle: Secretariat of the Basel Committee on Banking Supervision, 2001. 14 str.
29. Veselinovič Draško: Opcije in drugi terminski (izvedeni) finančni instrumenti. Ljubljana: Gospodarski vestnik, 1998. 341 str. , pril.
30. Žajdela Aleš: Načela bančnega nadzora. Magistrsko delo. Ljubljana: Pravna fakulteta, 1999. 147 str.

VIRI

1. Financial instruments under IFRS: Revised IAS 32 and IAS 39. PriceWaterhouseCoopers, January 2004. 46 str.
2. IAS 32 Financial Instruments: Disclosure and Presentation. International Accounting Standards Board, December 2003. 120 str.
3. IAS 39 Financial Instruments: Recognition and Measurement. International Accounting Standards Board, December 2003. 199 str.
4. Primeri izračunov kapitalskih zahtev za tržna tveganja (interno gradivo Banke Slovenije, oddelek Nadzor bančnega poslovanja), maj 2002.
5. Sklep o izračunu kapitala, kapitalskih zahtev in kapitalske ustreznosti bank in hranilnic (Uradni list RS, št. 32/99, 122/00).
6. Sklep o kapitalski ustreznosti bank in hranilnic (Uradni list RS, št. 16/01, 82/01, 103/01).
7. Sklep o kapitalski ustreznosti bank in hranilnic (Uradni list RS, št. 24/02).
8. Slovar poslovnih izrazov v angleščini in slovenščini. Ljubljana: Mladinska knjiga, 2001. 374 str.
9. The impact of fair value accounting on the European banking sector – a financial stability perspective – Monthly Bulletin. ECB, February 2004. 69-81 str.
10. Zakon o bančništvu – ZBan (Uradni list RS, št. 7/99, 59/01).

SLOVAR SLOVENSКИH PREVODOV TUJIH IZRAZOV

accounting exposure – računovodska izpostavljenost
available-for-sale asset – sredstvo, razpoložljivo za prodajo
banking book – bančna knjiga
capital accord – kapitalski sporazum
cash-flow hedges – varovanje denarnih tokov
commodity risk – blagovno tveganje
currency futures – valutna terminska pogodba, tečaj valute
derivatives – izvedeni finančni instrumenti, terminski instrumenti
economy of scale – prihranki obsega
economy of scope – viri prihrankov skupne proizvodnje
equity position risk – tveganje sprememb pozicij v lastniških vrednostnih papirjih
exposure – izpostavljenost (tveganju)
fair value accounting – računovodski koncept poštene vrednosti
fair value hedges – varovanje poštene vrednosti
FAS (Financial Accounting Standards) – Standardi finančnega računovodstva v ZDA)
FAS 133 (Accounting for Derivative Instruments and Hedging Activities - (Računovodstvo izvedenih finančnih instrumentov in aktivnosti za varovanje pred tveganji)
FASB (Financial Accounting Standards Board) – Ameriški odbor za standarde finančnega računovodstva
foreign exchange risk – valutno tveganje, tveganje spremembe deviznega tečaja
foreign exchange swap – devizna zamenjava
forward exchange contract – devizni terminski posel
forward rate agreement (FRA) – dogovor o terminski obrestni meri
futures contract – terminska pogodba
gap – razmik
hedge accounting – računovodsko varovanje pred tveganji
hedging – zaščita pred tveganjem
hedging instrument – instrument varovanja pred tveganjem
hedged item – varovana postavka
hedges of a net investment in a foreign entity – varovanje čiste finančne naložbe v podjetje v tujini
historical cost accounting – tradicionalno računovodsko načelo nabavne vrednosti
IAS (International Accounting Standards) – Mednarodni računovodski standardi
IASC (International Accounting Standard Committee) – Svet za mednarodne računovodske standarde
interest rate futures – terminske pogodbe, ki omogočajo zavarovanje pred obrestnim tveganjem
interest rate option – opcija na obrestno mero
interest rate risk – obrestno tveganje, tveganje spremembe obrestnih mer

interest rate swap – zamenjava obrestnih mer
IOCCO – International Organization of Securities Commissions

Mrs 32 (Financial instruments: Disclosure and Presentation) – Finančni instrumenti –
razkrivanje in predstavljanje

MRS 39 (Financial instruments: Recognition and Measurement) – Finančni instrumenti –
pripoznavanje in merjenje

national amount – nazivni oz. nominalni znesek

option risk – opcijsko tveganje

out-of-the money – opcije, ki se jih ne splača izvesti: *opcija nima notranje vrednosti, ker je trenutna tržna cena osnovnega instrumenta pod pogodbeno ceno nakupne opcije ali nad pogodbeno ceno prodajne opcije.*

SEC (Securities & Exchange Commission) – ameriška Agencija za trg vrednostnih papirjev
»synthetic instrument« accounting – računovodski princip »sintetičnega instrumenta« oz.
sintetičnega obračunavanja

The Effects of Changes in Foreign Exchange Rates – vplivi sprememb deviznih tečajev

tier 1, tier 2, tier 3 – kapital 1. reda, kapital 2. reda, kapital 3. reda

trading asset – sredstvo, namenjeno za trgovanje

trading book – tržna knjiga

transaction risk – transakcijsko tveganje

underlying asset – osnovni instrument oz. oblika

volatility - nestanovitnost